

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Kateřina Tůmová

**Specifika situace otců samoživitelů ve srovnání
se situací matek samoživitelek v ČR**

Bakalářská práce

Praha 2016

Autor práce: **Kateřina Tůmová**

Vedoucí práce: **Mgr. Eva M. Hejzlarová, Ph.D**

Rok obhajoby: **2016**

Bibliografický záznam

TŮMOVÁ, Kateřina. *Specifika situace otců samoživitelů ve srovnání se situací matek samoživitelek v ČR*. Praha, 2016. 63s. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra veřejné a sociální politiky. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Eva. M. Hejzlarová, Ph. D.

Klíčová slova

Matka samoživitelka, otec samoživitel, porovnání situace, gender

Key words

Single mother, single father, comparison, gender

Rozsah práce: 120 575

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 1. května 2016

Kateřina Tůmová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé práce Mgr. Evě M. Hejzlarové, Ph. D za cenné rady a ochotu při konzultování práce. Dále bych chtěla poděkovat informačním partnerům, kteří se účastnili mého výzkumu. Poděkování patří i mé rodině, která mě během celého studia podporovala.

Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy

Institut sociologických studií

Projekt bakalářské práce

PŘEDPOKLÁDANÝ NÁZEV PRÁCE: SPECIFIKA SITUACE OTCŮ SAMOŽIVITELŮ V POROVNÁNÍ SE SITUACÍ MATEK SAMOŽIVITELEK V ČR

AUTOR: Kateřina Tůmová

STUDIJNÍ OBOR: Sociologie a sociální politika

KONZULTANT: Mgr. Eva M. Hejzlarová, Ph.D

NÁMĚT PRÁCE

Ve své bakalářské práci bych se chtěla zabývat problematikou samoživitelství, které se stává stále rozšířenějším fenoménem. Chtěla bych se zaměřit na porovnání sociální situace matek samoživitelek a otců samoživitelů. V posledních letech stoupá počet neúplných rodin, a tudíž i rodičů, kteří zůstávají na výchovu dítěte sami. Přestože v čele drtivé většiny neúplných rodin stojí žena, najdou se i výjimky, kdy na sebe roli samoživitele přebírá muž, ať už plánovaně nebo jako důsledek neočekávané situace. Práce by měla poskytnout vhled do problematiky samoživitelství a přiblížit ji z pohledu samotných samoživitelů.

PŘEDBĚŽNÁ STRUKTURA PRÁCE

V první části práce bych chtěla nastínit problematiku samoživitelství v obecné rovině. V této části bych se zabývala hlavně teorií, vymezila bych zde nástroje sociální politiky vůči problematice samoživitelství. Obsahovala by také statistická data, popisující vývoj a současný stav této problematiky.

V druhé části práce bych se věnovala samotnému porovnání situace matek samoživitelek a otců samoživitelů. Charakterizovala bych zde oblasti, v nichž se jejich sociální situace nejvíce liší. Na základě zpracování tématu bych chtěla dojít ke zjištění, jestli a popřípadě jak se liší sociální postavení matek samoživitelek a otců samoživitelů. Chtěla bych zjistit, jestli se obě skupiny potýkají se stejnými problémy nebo naopak výhodami, aby bylo možné zjistit, jestli je mužské samoživitelství vzhledem k ženskému v něčem specifické.

HLAVNÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY:

1. Jaké jsou v České republice rozdíly mezi otci samoživiteli a matkami samoživitelkami?

- Jaké jsou obecné trendy v oblasti rodinného chování a porozvodové péče v České republice?
- Kolik neúplných rodin je vedeno otci samoživiteli a matkami samoživitelkami? 1 2.

2. Jak jsou tyto rozdíly vysvětlovány z perspektivy genderu a předchozích výzkumů využívajících genderové perspektivy?

3. Potýkají se otcové samoživitelé se stejnými problémy jako matky samoživitelky?

- Volí matky samoživitelky a otcové samoživitelé stejné strategie při harmonizaci zaměstnání a péče o děti a domácnost?
- Liší se ekonomická situace rodin matek samoživitelek a otců samoživitelů?
- Přistupuje okolí rozdílně k matkám samoživitelkám a otcům samoživitelům?

4. Je mužské samoživitelství v porovnání s ženským samoživitelstvím v něčem specifické?

METODA ANALÝZY:

Jedná se o deskriptivní práci, která má za cíl popsat a zároveň i porovnat situaci matek samoživitelek a otců samoživitelů. Práce bude založena na kvalitativním výzkumu, který bych provedla pomocí rozhovorů. Chtěla bych provést rozhovor se zástupci obou skupin. Při shánění respondentů bych se zaměřila hlavně na muže, jelikož problematika ženského samoživitelství je na rozdíl od mužského více zdokumentována a dá se tak při její charakteristice alespoň částečně vycházet z literatury.

ORIENTAČNÍ SEZNAM LITERATURY

- Černá, Petra. 2001. *Rozvod, otcové a děti*. Praha: Eurolex Bohemia. 114s. ISBN 8086432114
- Český statistický úřad. 2005. *Zaostřeno na ženy, na muže*. Praha: Český statistický úřad. 227s. ISBN 80-250-1128-3.

- Dudová, Radka (ed.) a Šárka Hastrmanová. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Sociologická studie. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. 130 s. ISBN 978-80-7330-124-8.
- Dudová, Radka. 2008. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 234s. ISBN 978-807-3301-361.
- Dudová, Radka. *Old Obligations in the Modern World: The Father as Provider before and after Divorce*. Sociologický časopis/Czech Sociological Review. 2006, roč. 42, 3, s. 573-590. ISSN 0038-0288. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/abff5c2c2129e5f0d1dc749b530b8d8b168ffcaa_599_07dudova30.pdf.
- HEJZLAROVA, Eva. *Měkké aspekty samozivitelství a nástroje veřejné politiky*. Fórum sociální politiky. 2011(c), 3. s 19-22. ISSN 1802-5854.
- Možný, Ivo. 2008. *Rodina a společnost*. Praha: SLON. 323. ISBN 978-80-86429-87-8
- Vohlídalová, Marta. 2014. „Jeho a její pohled: Střídavá péče z perspektivy matek a otců.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 15 (1): 29-40 Dostupné z: http://www.genderonline.cz/uploads/f752861706d32212be2bb91048d4fa17662a1fa6_grpv-15-1-vohlidalova.pdf
- Warshak, Richard. A. 1996. *Revoluce v porozvodové péči*. Praha: Portál. 237s. ISBN 80-7178-089-8.

OBSAH

ÚVOD.....	1
1 ÚDAJE O PROMĚNÁCH RODINNÉHO CHOVÁNÍ A POROZVODOVÉ PÉČI V ČR	3
2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	6
2.1 SAMOŽIVITELSTVÍ PERSPEKTIVOU GENDERU.....	6
2.1.1 GENDEROVÉ ROLE	6
2.1.2 POROVNÁNÍ MATEŘŠTVÍ A OTCOVSTVÍ Z POHLEDU GENDERU.....	8
2.2 PROBLEMATICKÉ ASPEKTY SAMOŽIVITELSTVÍ.....	10
2.2.1 VÝZKUM POROZVODOVÉ PÉČE O DĚTI.....	10
2.2.2 TŘI MODELY OTCOVSTVÍ PODLE RADKY DUDOVÉ.....	12
3 CÍLE PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	14
3.1 OPERACIONALIZACE POJMU SAMOŽIVITELSTVÍ	15
4 METODOLOGIE	16
4.1 OMEZENÍ VÝZKUMU.....	18
4.2 MEDAILONKY INFORMAČNÍCH PARTNERŮ	19
5 HARMONIZACE ZAMĚSTNÁNÍ A PÉČE O DĚTI A DOMÁCNOST	21
5.1 HARMONIZACE ZAMĚSTNÁNÍ A PÉČE O RODINU Z POHLEDU MATEK SAMOŽIVITELEK.....	21
5.2 HARMONIZACE PRACOVNÍCH A RODINNÝCH ROLÍ Z HLEDISKA OTCŮ SAMOŽIVITELŮ	24
5.3 HARMONIZACE PRACOVNÍHO A RODINNÉHO ŽIVOTA – POROVNÁNÍ	27
6 EKONOMICKÁ SITUACE NEÚPLNÝCH RODIN	28
6.1 EKONOMICKÉ ZAJIŠTĚNÍ RODIN MATEK SAMOŽIVITELEK.....	29
6.2 EKONOMICKÉ ZAJIŠTĚNÍ RODIN OTCŮ SAMOŽIVITELŮ.....	33
6.3 EKONOMICKÁ SITUACE SAMOŽIVITELŮ A SAMOŽIVITELEK POROVNÁNÍ	36
7 PÉČE O DĚTI A DOMÁCNOST	37
7.1 PÉČE O DĚTI A DOMÁCNOST Z POHLEDU MATEK SAMOŽIVITELEK.....	38
7.2 PÉČE O DĚTI A DOMÁCNOST POHLEDEM OTCŮ SAMOŽIVITELŮ	39
7.3 POROVNÁNÍ PÉČE O DĚTI A DOMÁCNOST Z POHLEDU OBOU SKUPIN	42
8 PŘÍSTUP OKOLÍ K SAMOŽIVITELŮM A SAMOŽIVITELKÁM	43

8.1	PŘÍSTUP OKOLÍ K MATKÁM SAMOŽIVITELKÁM	44
8.2	PŘÍSTUP OKOLÍ K OTCŮM SAMOŽIVITELŮM	45
8.3	POROVNÁNÍ PŘÍSTUPU OKOLÍ K SAMOŽIVITELŮM A SAMOŽIVITELKÁM	46
	ZÁVĚR A DISKUZE	47
	ZDROJE.....	51
	PŘÍLOHY	55

ÚVOD

Mezi výrazné změny společnosti posledních desítek let patří proměny přístupů k rodině a rodinnému soužití. Důsledkem těchto změn je mimo jiné i nárůst počtu neúplných rodin. Od roku 1995 do roku 2012 se počet těchto rodin zvýšil o polovinu. S růstem počtu neúplných rodin, dochází také k nárůstu jejich podílu na celkovém počtu rodinných domácností. V roce 2012 tvořily neúplné rodiny se závislými dětmi 18,2 % z celkového počtu všech domácností, oproti 11,3 % v roce 1995. Neúplné rodiny, tak tvoří čím dál tím větší část z celkového počtu rodinných domácností (Analýza ČSÚ 2013).

Samoživitelství je spojeno s různými problémy a negativními dopady. Jeden z problémů, který se může u této skupiny vyskytnout, jsou ztížené podmínky harmonizace pracovního a rodinného života, a to zejména kvůli absenci druhého partnera, se kterým by se bylo možné o péči o děti a domácnost podělit (Pfeiferová 2008: 184). Zvláště u mužů samoživitelů může být tento aspekt velmi problematický, zejména kvůli tradičnímu vnímání genderových rolí a očekávanému chování s ním spojenému. Muži jsou všeobecně vnímáni jako živitelé rodiny, jejichž hlavním úkolem je zabezpečit rodinu po finanční stránce a tato činnost určuje určitým způsobem jejich identitu. V případě mužů je automaticky předpokládáno, že budou vykonávat zaměstnání a obvykle „od nich není vyžadováno, aby se museli zabývat problémy, týkajícími se sladování pracovních a rodinných závazků“ (Dudová 2006: 578-579). Ze strany žen je automaticky předpokládáno, že budou zvládat, jak zaměstnání, tak péči o děti. S tímto problémem se potýkají i ženy, žijící v úplné rodině. Obecně se totiž od žen očekává, že budou vynakládat velké množství času na péči o domácnost a děti, a to často na úkor své kariéry. V případě rozchodu, matky samoživitelky narážejí na zásadní problém, jelikož se zvyšují nároky na ekonomické zajištění rodiny, ale zároveň narůstá časová náročnost harmonizace zaměstnání a péče o děti. Vzhledem k bariérám, kterým matky obecně, a matky samoživitelky obzvlášť, musí čelit, a také vzhledem k platovým rozdílům mezi muži a ženami, může být tato oblast pro matky samoživitelky velmi problematická (Dudová, Hastrmanová 2007: 11). Další oblastí, která může být pro samoživitele a samoživitelky problematická, a která do jisté míry souvisí s problémem sladování zaměstnání s péčí o děti je ekonomické zajištění rodiny.

Jedno z největších rizik představuje chudoba, jelikož příjmy neúplných rodin jsou výrazně nižší než u rodin úplných (Zaostřeno na ženy a muže...2015).

Samoživitelství je velmi silně genderovaná oblast. Svědčí o tom, mimo jiné fakt, že v čele 90 % neúplných rodin stojí žena (Analýza 2013: 3). Přestože drtivá většina neúplných rodin, je vedena ženou, jsou případy, kdy na sebe roli samoživitele přebírá muž, ať už plánovaně nebo jako důsledek neočekávané situace. Samoživatelem se člověk může stát několika způsoby, ať už ovdověním, odchodem partnera či partnerky nebo dalšími.

O matkách samoživitelkách bylo napsáno již mnoho publikací i výzkumných prací, ale co se týče otců samoživitelů, těm dosud příliš pozornosti věnováno nebylo. Publikací a výzkumů, týkajících se této problematiky existuje daleko méně, téměř žádné. Proto si myslím, že téma mé práce je zajímavé hlavně z hlediska zájmu o problematiku mužského samoživitelství, jako dosud málo prozkoumané oblasti. Zároveň bych chtěla, aby práce poskytla náhled na problematiku samoživitelství z jiného úhlu pohledu, a to z pohledu otců samoživitelů a aby tuto problematiku alespoň trochu zviditelnila.

Hlavním cílem mé práce je zjistit, jestli se liší situace matek samoživitel a otců samoživitelů, a pokud, tak do jaké míry. Cílová skupina pro mou práci budou tudíž matky samoživitelky a otcové samoživitelé jako hlavní aktéři této problematiky. Ve své práci se zaměřuji na porovnání vybraných aspektů samoživitelství u matek samoživitelek a otců samoživitelů. Chtěla bych porovnat, zda se potýkají se stejnými problémy, ať už v oblasti finanční, sladňování zaměstnání s péčí o děti nebo dalších. Výsledkem této komparace by mělo být zjištění, jestli je mužské samoživitelství vůči ženskému v něčem specifické.

K tomuto tématu mám osobní vztah, což pravděpodobně přispělo i k tomu, že jsem si ho vybrala. Na základě osobní zkušenosti, považuji problém samoživitelství za důležitý a velmi aktuální. Prostřednictvím mé práce bych chtěla zvýšit povědomí o této problematice. Téma samoživitelství vnímám jako společensky velmi důležité, jelikož stále přibývá neúplných rodin a také problémů, spojených s tímto fenoménem.

1 ÚDAJE O PROMĚNÁCH RODINNÉHO CHOVÁNÍ A POROZVODOVÉ PÉČI V ČR

Problém vzniku a přetrvávání neúplných rodin, tedy rodin, složených pouze z jednoho rodiče a jednoho nebo více dětí, je jednou z charakteristik současné společnosti. Jedná se o jeden z mnoha doprovodných jevů přechodu společnosti od tradiční až po postmoderní. „Rodina je tradičně pokládána za instituci tvořící základ či symbolickou kotvu společnosti“ (Dudová 2008: 14). Instrukce rodiny se během posledních několika desítek let výrazně proměnila. K nejvýraznějším změnám došlo v 60. letech 20. století. Pojetí rodiny se začalo postupně proměňovat a lidé k uzavírání manželství začali přistupovat odlišným způsobem. Singly vidí jako jednu z příčin těchto změn postupný nárůst touhy po autonomii a individualizaci jedinců, která se projevila mimo jiné i nárůstem ženské zaměstnanosti, což mělo za následek částečné narušení tradičního rozdělení rodinných rolí. Manželství a rodina přestala být vnímána jako určitá hodnota, jak tomu bylo hlavně od počátku 20. století do začátku 60. let 20. století, kdy docházelo k upevňování tradičních rolí v rodině. Důsledkem změn v přístupu k rodinnému soužití, které se projevily od konce 60. let ve většině západních evropských zemí, patří snižování počtu uzavíraných manželství, pokles porodnosti, nárůst počtu dětí narozených mimo manželství a růst rozvodovosti a z toho plynoucí zvyšování počtu neúplných rodin (Singly 1999: 87-91).

Od 60. let, kdy byla lidem umožněna větší svoboda při uzavírání a hlavně rozvolňování manželství, ztratila tato instituce svou stabilitu a jakousi hodnotu, což se projevilo mimo jiné i nárůstem počtu neúplných rodin (Dudová 2008: 25). Při bližším pohledu na vývoj počtu neúplných rodin, je vidět, že jejich počet se v posledních letech mění jen nepatrně. Při porovnání z dlouhodobého hlediska je však tato změna velmi výrazná. (Analýza 2013) „Z úhrnu rodin se závislými dětmi byla v roce 1991 každá šestá rodina neúplná. V roce 2001 to byla již každá čtvrtá rodina“ (Sociodemografická analýza... 2005: 14). Se zvyšováním počtu rodin, vedených pouze jedním rodičem, stoupá také počet dětí, které v takových rodinách vyrůstají. Mezi lety 1995 a 2012 jejich počet vzrostl z 10% na 16,3% (Analýza 2013: 2-3). V roce 2014 bylo v České republice podle výsledků Českého statistického úřadu (dále jen ČSÚ), evidováno 176 231 neúplných rodin (Zaostřeno na ženy a muže... 2015). Oproti 165 425 v roce 2013 se sice jedná o nárůst, ale v porovnání s předešlými roky, ne tak výrazný (Zaostřeno na ženy a muže... 2014).

Nejčastější příčinou vzniku neúplné rodiny, stále zůstává rozvod rodičovského páru. Rozvodovost v České republice patří dlouhodobě k nejvyšším v Evropě (Vohlídalová 2014: 85). Dá se však říct, že míra rozvodovosti se v posledních letech ustálila, a že tento trend v rozvodovém chování je shodný pro většinu evropských zemí (Možný 2008:211). Mírný pokles počtu rozvedených manželství, který byl v několika posledních letech zaznamenán, je toho důkazem. Rozvodová míra v roce 2014 byla 46,7 %. V roce 2014 bylo rozvedeno necelých 27 tisíc párů, což je o tisíc méně než v roce předešlém a téměř o 7 tisíc méně než v roce 2004. S celkovým počtem rozvodů klesá také počet dětí, kterých se rozchod rodičů týká. V období mezi lety 2004 a 2014 klesl téměř o 5000 dětí. Podíl rozvodů s nezletilými dětmi se od roku 2004 pohybuje kolem 57%, přičemž nejčastěji mají rozvádějící se rodiče jedno nebo dvě děti, rozvody s více dětmi představují menšinu z celkového počtu (Vývoj obyvatelstva...2015: 18).

Dalším trendem v rodinném chování, který se projevuje na vysokém počtu neúplných rodin, a který je zároveň spojený s poklesem míry rozvodovosti, je pokles sňatečnosti a s tím spojený nárůst počtu dětí narozených mimo manželství, popřípadě svobodné matce. Mezi lety 2004 a 2014 se změny ve vývoji sňatečnosti nijak výrazně neprojevily. Počet uzavíraných sňatků postupně klesá již od 90. let 20. století a tento trend nadále pokračuje. Přestože bylo v roce 2014 uzavřeno 45,5 tisíce sňatků, což bylo o 2 tisíce více než předešlý rok, úhrnná sňatečnost se stále drží na velmi nízké úrovni. Ze statistik vyplývá, že při míře sňatečnosti z roku 2014 by platilo, že „první sňatek by do 50 let věku uzavřelo 53 % mužů a 61 % žen“ (Vývoj obyvatelstva...2015: 12). V porovnání s obdobím před rokem 1989, se jedná o velmi výrazný pokles v počtu uzavíraných manželství. V osmdesátých letech bylo běžné, že lidé vstupovali do manželství poměrně brzy. Pouze 16% žen a 37% mužů bylo svobodných i po dosažení 25 let věku. V devadesátých letech však tato čísla vzrostla na 79% v případě mužů a 62% žen (Možný 2008: 262). Spolu s poklesem sňatečnosti dochází ke zvyšování věku, ve kterém lidé do manželství vstupují. Od roku 2004 se začal průměrný věk při uzavírání manželství ustalovat na hodnotě kolem 30, a to jak u žen, tak i u mužů. Toto číslo zůstalo víceméně stejné až do roku 2014 (Vývoj obyvatelstva... 2015: 13).

Jedním z důsledků poklesu sňatečnosti, je mimo jiné i nárůst mimomanželské plodnosti. Tento trend je zřetelný ve většině evropských zemí. V České republice bylo v roce 2013 narozeno 45 % všech dětí mimo manželství.

V porovnání s předešlými lety je nárůst počtu dětí, rodičích se nesezdanému páru nebo svobodné matce výrazný. V roce 2000 bylo takto narozených dětí necelých 22 % a v roce 1960 pouze 5 %.

Z těchto údajů plyne, že klesá počet dětí, které se rodí do manželství (Marriage and divorce statistics 2015). Od roku 2011 se nejvíce prvorozených dětí rodí svobodným matkám, v roce 2014 se jednalo o více než 6000 více než v případě vdaných matek. Od roku 2004 podíl dětí narozených svobodným matkám neustále stoupá. Počet dětí, rodících se rozvedeným matkám se příliš nemění a pohybuje se mezi šesti až sedmi tisíci ročně. Naopak počet prvorozených dětí, které se rodí vdaným ženám, postupně klesá, z 29 615 v roce 2004 na 22 243 v roce 2014. Obecně platí, že s vyššími vzdělanostními kategoriemi klesá počet dětí narozených mimo manželství (Vývoj obyvatelstva...2015: 23-24). Ze statistik zároveň vyplývá, že nejvíce dětí mimo manželství se rodí ženám ve věku 20 – 29 let. Přesto však můžeme říct, že: „narození dítěte mimo manželství se (...) stalo relativně běžným jevem ve všech věkových i vzdělanostních subskupinách obyvatelstva a i mezi porody odlišných pořadí.“ Část dětí se však rodí nesezdaným párům, narození dítěte mimo manželství tedy nemusí znamenat, že ho následně vychovává sama matka (Vývoj obyvatelstva... 2015: 25).

Zatímco některé z aspektů rodinného chování se neustále proměňují, poměr neúplných rodin, vedených ženami a muži, zůstává stabilní. V čele drtivé většiny neúplných rodin stojí žena. Jen velmi malé procento je tvořeno mužem samoživitelem. Poměr dětí svěřených do péče matkám a otcům se během let příliš neliší a zůstává na přibližně stejné úrovni. I v porovnání s předešlými roky, je zřejmé, že se v rolích samoživitelů mnohem častěji ocitají ženy než muži. V případě rozvodu jsou děti ve většině případů svěřovány do péče matce. Změny v uspořádání porozvodové péče o děti nejsou zřejmé ani z dlouhodobého hlediska. V roce 1995 bylo dítě při rozvodu svěřeno do výhradní péče matce v 93 % případech a v roce 2014 to bylo v 82 % případů. Hlavním faktorem, který ovlivnil procentní pokles, je rozšiřování aplikování střídavé péče. V roce 2000 byla střídavá péče stanovena u necelých 600 rodin, zatímco do roku 2014 počet případů za toto období vzrostl až na téměř tři tisíce rodin (Zaostřeno na ženy a muže... 2015). Pokud bychom však porovnávali pouze poměr svěřování dětí do péče matkám a otcům, z dat je patrné, že tento poměr zůstává poměrně stabilní a neměnný. V roce 1995 bylo do péče otce při rozvodu svěřeno 6,5 % dětí a v roce 2014 vzrostlo toto procento na 7 %, což není téměř žádný rozdíl (Zaostřeno na ženy a muže...2015).

2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

2.1 SAMOŽIVITELSTVÍ PERSPEKTIVOU GENDERU

2.1.1 GENDEROVÉ ROLE

Samoživitelství je oblast, která je velmi silně genderovaná, o čemž svědčí mimo jiné poměr neúplných rodin, vedených ženami a muži (Analýza 2013: 3). Na základě tradičního chápání genderových rolí, jsou mužům a ženám, připisovány určité vlastnosti, a s nimi spojené očekávané způsoby jednání a chování. Genderové stereotypy jsou ve společnosti velmi hluboce zakořeněny a lidé se podle nich řídí. Maskulinita, tedy podstata mužského genderu, je založena na vlastnostech, jako je soutěživost, nezávislost, asertivita. Od žen se naopak očekává, že se budou chovat spíše pasivně, budou mít pečovatelské sklony a budou citově založené (Renzetti, Curran 2003: 20-21). V rámci sociologie, existuje několik různých perspektiv, které na tuto problematiku nahlíží rozdílným způsobem. Největší vliv v této oblasti měl pravděpodobně strukturální funkcionalismus. Tento sociologický směr nahlíží společnost, jako systém, složený z různých částí a genderové rozdíly, vnímá jako zcela přirozené a založené na biologickém pohlaví. Tento směr, zastává velmi striktní názor, ohledně možných proměn genderu. Podle této teorie se gender nemůže měnit, jelikož genderové role jsou pevně stanoveny na základě biologických vlastností a jsou neměnné, tudíž jsou snahy o jejich proměnu naprosto zbytečné. Dalším významným směrem v této oblasti, je feministická sociologie (Renzetti, Curran 2003: 23-24). Narozdíl od strukturálního funkcionalismu, zástupci tohoto směru, „pohlíží na gender zčásti jako na soubor společenských očekávání, která se reprodukuje a přenášejí sociálním učením a stávají se tak niternou součástí naší osobnosti“ (Renzetti, Curran 2003: 31). Feminismus klade hlavní důraz při utváření genderových rolí na proces osvojování a přijímání. Není tudíž tak vymezený vůči neměnnosti a předem určenému charakteru genderových rolí (Renzetti, Curran 2003: 31).

Tyto genderové rozdíly, se promítají mimo jiné i do uspořádání a podoby rodiny. Fungování v rodině, je založeno na rozdílném očekávání směrem k mužům a ženám. Tradičním dělením genderových rolí je rozdělení na ženu-pečovatelku a muže-živitele. Od každého se očekává, že se bude soustředit na jinou oblast rodinného života, tak aby byl zajištěn chod rodiny. Toto uspořádání rodinných rolí, však není vyvážené a rovnocenné.

V rodině panuje hierarchické uspořádání, jelikož člověk z partnerské dvojice, který zastává roli pečovatele, je závislý na partnerovi, který je ekonomicky aktivní a zajišťuje rodinný příjem. V případě tradičního pojetí genderových rolí, vzniká závislost ženy na muži, jako na hlavním živiteli. Od ženy je očekáváno, že bude vykonávat práce v domácnosti a zajišťovat organizaci rodiny (Maříková, Vohlídalová 2007: 17).

V posledních několika desítkách let, se však pojmání genderových rolí v rámci rodiny začalo proměňovat. Zatímco genderové role připisované ženám, zůstávají v oblasti péče o děti více méně neměnné, maskulinita zaznamenává výraznější proměny. Stále více se v rodinách rozšiřuje moderní pojetí otcovské role. Tento model je podporován také ze strany státu zaváděním různých opatření, jako je rodičovská dovolená a další. Moderní otec se vyznačuje zapojením do péče o děti a domácnost, zároveň má s dítětem hluboký emocionální vztah a tráví s ním velké množství času, v porovnání s tradičním modelem otce. Tradiční otec se soustředil převážně na výdělečnou činnost a do oblasti péče o děti příliš nezasahoval. Často dochází ke střetu těchto dvou pojetí a na muže je často kladen nátlak, aby zvládali funkce obou těchto modelů (Dudová 2008: 46-47). Vzhledem k charakterovým vlastnostem, které neodpovídají těm, které jsou typické pro pečujícího rodiče, může docházet ke konfliktům mezi tradičním pojetím genderových rolí a touto novodobou koncepcí. Důsledkem této změny mohou mít muži pocit, že pokud se zapojí do péče o děti výrazným způsobem, budou-li se chovat jako pečující otec, přijdou o část své maskulinity (Dudová 2008: 161).

Změny genderových rolí se netýkají pouze mužů. Také v případě žen došlo k poměrně výrazné proměně tradičního modelu. Nejvýraznější změny se projevují v oblasti vykonávání placeného zaměstnání. Klasický model rozdělení rolí v rodině byl pozměněn, jelikož ženy se začaly kromě oblasti neplacené práce v domácnosti, angažovat také na trhu práce. Došlo tak k přechodu z modelu rodiny s pouze jedním živitelem, na model dvoupříjmové rodiny s dvěma živiteli. Důsledkem této proměny, jsou zvyšující se nároky na ženy, jelikož se od nich očekává, že i když, vykonávají placené zaměstnání, stále budou zastávat funkci hlavní pečovatelky a hospodyně. I přes rozložení ekonomické zodpovědnosti mezi oba partnery, stále přetrvává nerovnost ve vykonávání domácích prací a péči o děti, jelikož za tuto oblast jsou stále zodpovědné ženy (Maříková, Vohlídalová 2007: 17-18).

2.1.2 POROVNÁNÍ MATEŘSTVÍ A OTCOVSTVÍ Z POHLEDU GENDERU

Genderovými rolemi, jejich různým pojetím a proměnami, se kromě jiných, zabývá také kanadská socioložka Andrea Doucet. V jedné ze svých prací se zaměřila na genderové chování v rámci rodiny. Její hlavní záměr bylo zkoumat, jestli se liší mateřství a otcovství, jestli jsou muži schopni pečovat a starat se o děti stejně jako ženy, nebo jestli je mateřství zásadně a výhradně ženská záležitost. Autorka patří k zastáncům teorií, že i přes zvyšující se počet otců, kteří se zapojují do péče o děti, stále platí, že matka představuje primárního pečovatele a leží na ní hlavní zodpovědnost za dítě. Tuto zodpovědnost charakterizovala třemi kategoriemi, z nichž každá se vyznačuje jinými činnostmi a jinou podstatou. První z nich je emocionální složka mateřství, která v sobě zahrnuje především schopnost rozpoznat a uspokojit potřeby dítěte. Druhou složkou mateřství byla společenská nebo by se také dalo říct veřejná oblast, která spočívá především v plánování rodinných aktivit a zajištění chodu celé rodiny. Poslední složka v sobě zahrnovala schopnost předávat dítěti morální hodnoty, učit ho, co je špatné nebo naopak dobré. Z porovnání těchto tří oblastí v rodinné praxi matek a otců, přičemž velkou část mužů z výzkumu, tvořili otcové, kteří byli primárními pečovateli, vyvodila autorka několik závěrů. Zjistila, že otcové vykonávají své rodičovské role rozdílně než ženy, ale zároveň jsou v případě potřeby, schopni ženu nahradit. Tento fakt se projevil například v oblasti plánování a organizace rodiny. Ve většině případů je tato doména výhradně ženská, pokud však žena z nějakého důvodu chybí, muž je schopen tuto roli převzít na sebe. V oblasti emocionální zodpovědnosti se ukázalo, že muži se snaží vést děti spíše ke svobodě a autonomii a soběstačnosti. Všichni muži, kteří se výzkumu účastnili, vnímali živitelství jako svou hlavní roli v rodině, a jelikož se jednalo o otce, kteří byli doma s dětmi, zatímco ženy pracovali, cítili kvůli neplnění této role určité zklamání. Právě kvůli tomu, že neplní roli živitele a zároveň kvůli faktu, že představují primárního pečovatele, měli tito muži pocit, že je na ně nahlíženo okolím negativně (Doucet 2009: 1-3). „V rámci komunit, může docházet k určitému skrytému dohledu, jelikož muži, jako pečovatelé o děti, jsou kontrolováni“ (Doucet 2009: 3-4).

Na základě zjištění, která z výzkumu vyplynula, předložila Doucet argument, že mateřství, jako něco přirozeného a výhradně určeného ženám je ovlivněn měnícími se genderovými rolemi a není tudíž, tak neměnný.

„Přestože teoreticky a empiricky je užitečné dekonstruovat mateřství a otcovství jako různé praktiky a identity (...) genderové rozdíly v rodičovství se nicméně opakují na úrovni společností a praktik uvnitř domácností, jako ztělesněné identity a v rámci sociálních vztahů a diskurzů“ (Doucet 2009: 4). Výzkum prokázal, že ženy a muži vykonávají své rodičovské role rozdílně, a že jejich pojmání a praktikování je proměnlivé, na základě životní fáze nebo okolností. I přes rozdíly v rodičovství, pokud muži dostali příležitost vykonávat role, spojené s mateřstvím, byli schopni se s nimi určitým upůsobem vypořádat. V některých případech tedy byly genderové role pojímány jiným způsobem nebo nebyly genderové rozdíly zřetelné vůbec (Doucet 2009: 4-5).

Problémem vymezení genderových rolí, ale z trochu jiného pohledu, se zabývá také Jessica Rizk, americká socioložka. Rizk provedla porovnání pojetí genderových rolí ve vztahu k praktikování otcovství a utváření otcovských rolí ve třech skupinách. První z nich byli muži, vychovávající děti v úplných rodinách a praktikující tak běžné rodinné soužití. Dalšími skupinami byli homosexuálové a poslední skupinu tvořili otcové, vychovávající své děti sami. Autorka si položila otázku, jestli může muž plně nahradit matku a jestli jsou muži schopni, vykonávat všechny potřebné úkony spojené s péčí o děti, stejně dobře jako žena. Vycházela přitom z proměňujících se norem a přístupů k otcovství (Rizk 2015: 1-3). Autorka na základě shrnutí různých publikací a výzkumů, provedených na toto téma došla k několika závěrům. Potvrdilo se, že mateřství a otcovství a úkony s nimi spojené, je hluboce zakořeněno v tradičním pojetí genderových rolí, a že intenzivní vykonávání otcovských rolí stojí v opozici vůči očekáváním spojeným s genderovými rolemi mužů (Rizk 2015: 8). Na základě porovnání různých typů otců, dospěla autorka k závěru, že: „Otcové mohou ve velké části pečovat stejným způsobem jako matky (...) a v případě absence matky, vykazuje mnoho otců, výrazně stejné znaky zapojení, jako pečující matky“ (Rizk 2015: 9). Hlavním výstupem práce je zjištění, že otcové, vychovávající své děti v úplné heterosexuální rodině, se zapojují do péče více, než tomu bylo v minulosti, ale jejich participace na péči o dítě, je do jisté míry limitována samotnými matkami, které si často péči o dítě vyhrazují jako svou oblast zájmu. Tito muži na ženy navíc stále spoléhají, jako na hlavní pečovatelky. Na druhé straně, v rodinách homosexuálů nebo otců samoživitelů, muži zastávají místo matky a o děti pečují způsobem, který se velmi přibližuje intenzivnímu mateřství (Rizk 2015: 26). Z práce je tedy zřejmé, že pokud jsou muži okolnostmi donuceni převzít péči o dítě, v mnoha případech, jsou schopni zvládnout tuto roli stejně dobře jako matka.

2.2 PROBLEMATICKÉ ASPEKTY SAMOŽIVITELSTVÍ

2.2.1 VÝZKUM POROZVODOVÉ PÉČE O DĚTI

Jelikož problematika otců samoživitelů není dosud příliš prozkoumaná a v České republice na toto téma nebyl proveden žádný výzkum, rozhodla jsem se použít jako jedno z teoretických východisek výzkum, který se zaměřuje na situaci matek samoživitelek po rozvodu. Jedním z výzkumů, z nichž jsem čerpala, se jmenuje Otcové, matky a porozvodová péče o děti a provedly ho Šárka Hastrmanová a Radka Dudová. Autorky se zaměřily na zkoumání problematiky porozvodové situace matek a otců po rozvodu, přičemž se zkoumali nejběžnější způsob porozvodové péče o dítě, tedy případy, kdy je dítě svěřeno do péče matky. V první fázi výzkumu byly provedeny rozhovory s 35 muži a ve druhé fázi proběhlo 19 rozhovorů s matkami po rozchodu či rozvodu. Výzkum také obsahoval rozhovory s experty, kteří se zabývají touto problematikou. Cílem výzkumu bylo ukázat problémy a překážky, se kterými se matky a otcové setkávají po rozpadu vztahu (Dudová, Hastrmanová 2007: 13-14). Z výzkumu jsem vybrala několik oblastí, jako jsou ekonomická situace matek samoživitelek, harmonizace zaměstnání s péčí o děti a domácnost nebo přístup okolí k situaci matek samoživitelek. Tyto oblasti jsem následně porovnála s informacemi, získanými z rozhovorů, které jsem provedla s otcí samoživiteli. Cílem tohoto srovnání by mělo být zjištění, jestli jsou tyto výsledky platné i pro otce samoživitele nebo pouze pro matky samoživitelky. Vzhledem k určitým rysům situace matek samoživitelek, jako je absence druhého partnera, která má vliv na ekonomickou situaci rodiny nebo na možnost harmonizace zaměstnání a péče o děti, předpokládám, že situace otců samoživitelů by mohla být v některých aspektech podobná.

Autorky se v tomto výzkumu zaměřily na důsledky rozpadu úplných rodin a jejich dopad na nově vzniklé neúplné rodiny. Výzkum byl zaměřen na případy, ve kterých přebírá roli samoživitelky žena. Jako největší problém, který z výzkumu vyplynul, se jeví tíha zodpovědnosti za ekonomické zajištění rodiny a zároveň péči o děti. Zatímco v úplné rodině je vždy druhý rodič, který představuje jakousi pojistku pro případ potřeby, v rodině neúplné takový člověk chybí. Ženy proto vyjadřovaly obavu z toho, že pokud by onemocněly nebo ztratily zaměstnání, přišla by jejich rodina o jediný příjem a její zajištění by tak bylo velmi ohroženo (Dudová, Hastrmanová 2007: 44).

Právě ekonomické zajištění všech potřeb rodiny, představuje pro matky samoživitelky výrazný problém, jelikož se na trhu práce setkávají s různými překážkami. Jedná se o překážky, které jsou společné pro všechny ženy „nižší platové ohodnocení vzhledem k mužům, horizontální i vertikální segregace pracovního trhu, vyšší úroveň nezaměstnanosti žen“ (Dudová, Hastrmanová 2007: 18). Dalším problémem je nedostatek času, který může žena kvůli péči o děti věnovat zaměstnání (Dudová, Hastrmanová 2007: 18). Právě sladování zaměstnání s péčí o děti, představuje pro samoživitele obrovský problém. Na rozdíl od úplné rodiny, nemají k dispozici druhého rodiče, se kterým by se popřípadě mohli o péči o děti dělit, a veškerá organizace času zůstává na nich. Od mužů se obecně očekává, že svému zaměstnání budou věnovat co nejvíce času, že pro ně bude na prvním místě a vše ostatní se bude řídit právě podle jejich zaměstnání. Nečeká se od nich, že budou svou kariéru muset přerušovat, tak jako ženy kvůli mateřství. Pokud však nastane situace, že se muž stane samoživitelem, musí mu zaměstnavatel buď vycházet vstříc, tak, aby mohl sladovat zaměstnání a péči o dítě a domácnost nebo musí muž nalézt jiné řešení, jak obě oblasti zvládat. Jelikož muži mají obecně vyšší platy než ženy a jejich nezaměstnanost není tak vysoká, ale na druhou stranu, problém se sladováním péče o dítě a zaměstnání je přítomný i v jejich případě, chtěla bych zjistit, jestli tento faktor hraje významnou roli při zajišťování ekonomických potřeb rodiny. Z výzkumů také vyplynulo, že ženy si velmi často hledají další zaměstnání, brigády a různé přivýdělky, tak aby alespoň částečně zvýšily příjem rodiny. Často tak mají několik zaměstnání, která přizpůsobují péči o dítě a domácnost. Ženy samoživitelky jsou také ochotné volit práci, která je pod jejich kvalifikaci nebo není výrazně finančně ohodnocena, aby mohly plnohodnotně zastávat roli rodiče. Nebo „plánovitě volí typ zaměstnání, který se sice vyznačuje nižšími příjmy, ale zároveň jim umožňuje pečovat o dítě“ a zároveň jsou ochotné své povolání kvůli péči o dítě měnit (Dudová, Hastrmanová 2007: 50).

V případě mužů, tvoří většinou zaměstnání významnou součást jejich života a často i osobnosti. Chci proto zjistit, jestli i oni jsou ochotni vzdát se v případě nutnosti svého zaměstnání, tak aby mohli věnovat více času dítěti, popřípadě, jestli i muži samoživitelé jsou nuceni shánět si různé formy přivýdělku, aby byli schopni zajistit ekonomické potřeby rodiny.

Dalším z problémů, se kterými se samoživitelky potýkají, je stigmatizace a předsudky ze strany okolí. Od žen se očekává, že jejich hlavní životní úloha je péče o děti. „Zatímco otec může být i špatný otec, žena, pokud není dobrou matkou, není za matku považována vůbec“ (Dudová, Hastrmanová 2007: 62). Matky samoživitelky musí čelit mnoha stereotypům. Jedním z nich je, že samoživitelství není zodpovědné.

Zvláště, pokud se jedná o svobodné ženy, je u nich předpokládáno, že si svou situaci, vybraly, sami. Samoživitelky jsou také často obviňovány, že se přiživují na sociálním systému nebo, že si sami zvolily život, v neúplné rodině. Jedním z předsudků vůči rodinám samoživitelek, je také názor, že jejich děti mají častěji výchovné problémy než děti z úplných rodin (Dudová, Hastrmanová 2007: 42-45). Hlavní rolí mužů je zajišťovat svou rodinu po ekonomické stránce. Muži jsou si sami této funkce vědomi a přijímají ji. Co se týče jejich zapojení do domácích prací, příliš se na nich nepodílejí, popřípadě si vybírají jen některé. Stejně je to ve většině případů i s péčí o děti. Z výzkumu vyplynulo, že ve většině případů, přebírají tuto starost pouze v případech, kdy není jiná možnost (Dudová, Hastrmanová 2007: 21-30). Pokud se však muž stane samoživitelem, musí se s těmito oblastmi rolí určitým způsobem vyrovnat. Vzhledem k faktu, že od mužů se neočekává přílišná péče o dítě a domácnost, bych chtěla zjistit, jestli jsou v jejich případě přítomny stejné stereotypy ze strany okolí nebo jestli je na ně nahlíženo jinak než na matky samoživitelky.

2.2.2 TŘI MODELY OTCOVSTVÍ PODLE RADKY DUDOVÉ

Dalším východiskem pro mou práci budou tři modely otcovství, tak jak je vytvořila Radka Dudová ve výzkumu otcovství po rozpadu rodičovského páru. Autorka v tomto výzkumu, vycházela z teorie Françoise de Singlyho, která je založena na předpokladu, že existuje několik rolí, ze kterých si člověk může v daných situacích vybrat, a tyto role jsou zároveň vytvářeny samotnými aktéry. Ti provádějí konstrukci na základě repertoárů, které slouží jakou určitý vzor nebo model (Dudová 2008: 135). Na základě analýzy dat, získaných z rozhovorů s otci po rozchodu, vytvořila autorka pět základních repertoárů otcovství, tak jak je vyjadřovali sami dotazovaní. Jednotlivé repertoáry jsou dále rozděleny do několika podskupin, jelikož každý přistupuje k dané dimenzi otcovství různým způsobem. Jednotlivé repertoáry otcovství jsou: repertoár otce jako živitele rodiny a dětí, následuje repertoár blízkého, pečovatele, vychovatele, učitele, partnera při hře, hlavy rodiny a představitele původu“ (Dudová 2008: 85).

Z repertoárů následně autorka vytvořila tři modely otcovství, ve kterých se repertoáry různě kombinovaly. První z modelů, vzdálení živitelé, je založen na tradičním pojetí rozdělení rolí na muže živitele a ženu pečovatelku. Muži, praktikující tento způsob otcovství, zakládají svou pozici v rodině na povinnosti zajistit její ekonomické potřeby. „Jsou přesvědčeni, že

fyzická péče o děti je jednoznačně ženským úkolem a preferují tradiční dělbu práce a rolí v domácnosti“ (Dudová 2008: 138). Svůj vztah k dětem zprostředkovávají převážně skrze matku dítěte a s dětmi nemají příliš rozvinutý blízký vztah, který realizují zvláště prostřednictvím svého zaměstnání. Po rozchodu neusilují o svěřeni dítěte do své péče, jelikož nechtějí měnit svůj zavedený styl života a nadále se věnovat zaměstnání, kterému pořizují všechny ostatní aktivity. Čas trávený s dítětem často řeší pomocí třetí osoby, která se o dítě stará nebo předem naplánovanými aktivitami, tak, aby minimalizovali potřebu péče o děti. Tito muži příliš neuplatňují svou otcovskou autoritu, ale zároveň se snaží předat svým dětem vědomosti a podporovat je v rozvíjení různých dovedností (Dudová 2008: 136-140).

Druhý model otcovství, tzv. pomáhající otec, je založen na předpokladu dvou pracujících rodičů. Muž chápe jako svou hlavní povinnost zajistit rodinu, ale jeho příjmy nejsou natolik vysoké, aby mohl být jediným živitelem rodiny. Vzhledem k zaměstnání ženy je nutné, by se do péče o děti a domácnost do jisté míry zapojili oba rodiče. Muži v této skupině tudíž vykonávají určité činnosti, spojené s péčí o děti, ale vnímají je pouze jako nutnost a celková zodpovědnost zůstává na straně matky. Otcové, praktikující tento model otcovství, kladou důraz na vytvoření vztahu s dítětem, a to převážně pomocí komunikace. V rámci tohoto modelu, autorka zdůrazňuje identifikaci dvou přístupů ze strany otců. Jedna skupina vnímá velmi silně genderové rozdíly a s nimi spojené vlastnosti, kterými by měl muž jako otec oplývat (Dudová 2008: 141-144). Základem tohoto přístupu je „představa maskulinní nadřazenosti“ a s ní spojené autority (Dudová 2008: 144). Druhou skupinu tvoří otcové, kteří zastávají názor, že přestože matky mají lepší předpoklady pro péči o dítě, muž je v případě potřeby schopen se všechny úkony spojené s péčí o dítě naučit. Muži z druhé skupiny se po rozchodu lépe vyrovnávají se ztrátou autority a vlivu, který v rodině měli než muži ze skupiny první. Hlavní příčinou tohoto rozdílu je fakt, že otcové, kteří nevnímají genderové role jako neměnné, nepokládají svou roli v rodině za nadřazenou (Dudová 2008: 144-145).

Třetím a posledním modelem, který z výsledků výzkumů vyplynul, je přítomný pečující otec. „Pečovatelství je součástí nové moderní normy otcovství, která vstupuje do konkurenčního sporu s normou starou, zahrnující hlavně repertoár otce jako živitele, autority a hlavy rodiny“ (Dudová 2008: 99). Může tudíž docházet k nejistotě, týkající se způsobu praktikování či vymezení se vůči tomuto repertoáru. Otcové z této skupiny nepřikládají takovou roli živitelské dimenzi otcovství, jako předchozí dvě skupiny, často živitelskou normu popírají.

Kladou důraz hlavně na blízký vztah s dítětem, fyzický i psychický, a oproti předešlým dvěma modelům, přizpůsobují spíše zaměstnání péči o děti než na opak a často neuznávají tradiční rozdělení genderových rolí, kdy žena má být pečovatelka a muž v první řadě živitel. Péči o děti se věnují stejně nebo dokonce více než matka dítěte, i když se vždy nejedná o jejich volbu, ale spíše následek situace, a jsou přesvědčeni, že péči o děti je potřeba se naučit, nejedná se o žádný vrozený instinkt. Po rozpadu rodiny často požadují častější kontakt s dítětem než je běžné, střídavou výchovu nebo svěření dítěte do své péče, tak, aby neztratili blízký vztah s dítětem, který si vybudovali (Dudová 2008: 147-148).

Repertoáry otcovství, které Dudová na základě výzkumu vytvořila, bych ve své práci chtěla aplikovat na otce, s nimiž budu provádět rozhovor. Chtěla bych zjistit, jaké modely otcovství praktikují a jestli se jejich přístup k repertoárům otcovství změnil poté, co se stali samoživiteli.

3 CÍLE PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Cílem mé práce je porovnat vybrané oblasti samoživitelství na situaci matek samoživitelek a otců samoživitelů v České republice a na základě tohoto srovnání zjistit, jestli je mužské samoživitelství v porovnání s ženským samoživitelstvím v něčem specifické. Zaměřila jsem se na porovnání čtyř hlavních oblastí samoživitelství.

První ze zkoumaných oblastí je problematika harmonizace zaměstnání s péčí o děti a domácnost. Zajímají mě hlavně způsoby a problémy spojené s touto oblastí a způsoby a strategie, které samoživitelé a samoživitelky v tomto směru využívají. Chtěla bych zjistit, jestli volí muži samoživitelé stejné strategie sladování zaměstnání a péče o děti jako ženy samoživitelky. Další oblastí, kterou budu zkoumat je ekonomická situace rodin samoživitelek a samoživitelů. Chci věnovat pozornost zejména tomu, jestli se ekonomická situace neúplných rodin liší podle toho, jestli v jejím čele stojí muž nebo žena. Další aspekt samoživitelství, jež budu zkoumat je zvládání péče o děti a domácnost. Této oblasti bych se chtěla věnovat více hlavně v případě mužů samoživitelů, a to hlavně kvůli tradičnímu vnímání genderových rolí. Poslední porovnávanou oblastí bude přístup k samoživitelům a samoživitelkám ze strany okolí. Cílem porovnání by mělo být zjištění, jestli se matky samoživitelky potýkají se stejnými problémy jako otcové samoživitelé nebo jestli jsou jejich problémy rozdílné.

Výzkumné otázky

1. Jaké jsou v České republice rozdíly mezi otci samoživiteli a matkami samoživitelkami?
 - Jaké jsou obecné trendy v oblasti rodinného chování a porozvodové péče v České republice?
 - Kolik neúplných rodin je vedeno otci samoživiteli a matkami samoživitelkami?
2. Jak jsou tyto rozdíly vysvětlovány z perspektivy genderu a předchozích výzkumů využívajících genderové perspektivy?
3. Potýkají se otcové samoživitelé se stejnými problémy jako matky samoživitelky?
 - Volí matky samoživitelky a otcové samoživitelé stejné strategie při harmonizaci zaměstnání a péče o děti a domácnost?
 - Liší se ekonomická situace rodin matek samoživitelek a otců samoživitelů?
 - Přistupuje okolí rozdílně k matkám samoživitelkám a otcům samoživitelům?
4. Je mužské samoživitelství v porovnání s ženským samoživitelstvím v něčem specifické?

3.1 OPERACIONALIZACE POJMU SAMOŽIVITELSTVÍ

Pojem samoživitelství bývá vymežován různými způsoby a jeho definice není jednotná. Zákon o státní sociální podpoře definuje osamělého rodiče jako člověka, který je „svobodný, ovdovělý nebo rozvedený, pokud nežije s druhem“ (Zákon č. 117/1995). Podle Národního centra sociálních studií, které dělalo mimo jiné analýzu pro MPSV, je za neúplnou rodinu všeobecně považována rodina, v níž „žije osamělý rodič s dítětem (dětmi) či prarodič s vnoučetem (vnoučaty)“ přičemž osamělost je chápána jako neexistence druhého legálního partnera (Sociodemografická analýza...2005: 6). Při mém výzkumu jsem za otce samoživitele považovala jak muže, kteří žili v domácnosti pouze s dětmi, bez přítomnosti jiné dospělé osoby, tak i muže, kteří si našli novou partnerku.

Všichni z informačních partnerů však po určitou dobu žili s dětmi v domácnosti sami, a odpovídali tak této definici. Kromě otců samoživitelů jsem do výzkumu zahrнула také muže, který byl otec samoživitel a následně také děda samoživitel.

4 METODOLOGIE

Má práce je založena na kvalitativním výzkumu. Tento přístup jsem zvolila, jelikož cílem je zaměřit se na výzkum konkrétního fenoménu a ten zkoumat na malém vzorku z celkové populace. Cílem mého výzkumu není testovat předem vytvořené hypotézy, tak jak je tomu u výzkumu kvantitativního, ale proniknout do problematiky samoživitelství, pokusit se nahlédnout na ni očima samotných aktérů a snažit se jejich názorům porozumět. Právě porozumění je hlavním cílem kvalitativního výzkumu, tak jak ho definuje Miroslav Disman (Disman 2008: 286-289).

Ve své práci využívám jak data primární, tak i sekundární. Primární data jsem využila pro získání popisu a zmapování situace otců samoživitelů. Jelikož o matkách samoživitelkách bylo napsáno poměrně hodně knih a problematika ženského samoživitelství je poměrně popsána oblast, není nezbytně nutné, provádět s nimi rozhovory. V případě matek samoživitelek jsem tedy vycházela hlavně z literatury a již provedených výzkumů. Některá sekundární data, jako například statistiky, jsem použila při porovnávání situace obou skupin.

Primární data jsem získávala pomocí rozhovorů. Zvolila jsem si polostrukturovaný rozhovor, jelikož jsou v něm předem určená témata a okruhy dotazování, ale vzhledem k tomu, že u něj nejsou předem určené možnosti odpovědí, umožňuje získání rozličnějších odpovědí. Snažila jsem se čerpat ze zásad a technik chápajícího rozhovoru, tak jak ho popisuje Jean-Claude Kaufmann. Jeho metoda chápajícího rozhovoru „čerpá částečně z klasické techniky polořízeného rozhovoru“, ale i z některých jiných (Kaufmann 2010: 12). Kaufmann, také poukazuje na potřebu narušení hierarchie mezi tazatelem a informačním partnerem a nutnost vymýšlet otázky přímo během rozhovoru (Kaufmann 2010: 56-59). Jako podklad jsem při rozhovorech využívala scénář rozhovoru, který jsem si předem vytvořila a ve kterém byly nastíněny hlavní oblasti a otázky, které by měly být během rozhovoru probrány. Návod pro rozhovor umožňuje informačnímu partnerovi volně se vyjadřovat o tématu, ale zároveň určuje okruh otázek, ve kterém by se měl rozhovor pohybovat.

“Současně umožňuje provést rozhovory s několika lidmi strukturovaněji a ulehčuje jejich srovnání“ (Hendl 2005). Vzhledem k tomu, že cílem mé práce je především srovnání jednotlivých případů, je využití návodu namístě.

Při hledání komunikačních partnerů jsem se zaměřila na otce samoživitele, právě proto, že informace o matkách samoživitelkách je možné získat z literatury a již provedených výzkumů. Mým původním cílem bylo provést pět nebo šest rozhovorů, abych měla dostatek informací pro porovnání, přestože jsem si vědoma, že u tak malého výzkumného vzorku není možná generalizace.

Jako výzkumný design své práce, jsem zvolila případovou studii. Tento výzkumný design považuji za vhodný, jelikož se v práci zaměřuji na jeden konkrétní fenomén, a ten zkoumala na malém množství případů. Zároveň se v případě problematiky otců samoživitelů, jedná o málo prozkoumanou oblast, jelikož jí není věnováno příliš pozornosti. Mým cílem bylo prozkoumat malé množství případů do hloubky, abych je následně mohla porovnat a zjistit tak rozdíly nebo naopak shodné znaky tohoto fenoménu. Konkrétně budu vycházet z charakteristik a poznatků Roberta Yina. Zaměřím se na případy několika otců samoživitelů, a budu tedy provádět tzv. mnohonásobnou případovou studii, tak jak ji definuje právě Yin. Mnohonásobná případová studie je podle něj vhodná hlavně pro komparaci nebo vytváření nových teorií, přičemž každý případ chápe jako samostatný experiment. Jelikož mým hlavním cílem práce je komparace, jak jednotlivých případů otců samoživitelů, tak i celkové porovnání s informacemi o situaci matek samoživitelek, považuji tento design výzkumu za nejvhodnější. Vzhledem k tomu, že se ve svém výzkumu zabývám případy mužů, kteří jsou všichni ve stejné situaci, tedy všichni jsou samoživitelé, využiji spíše literární replikaci než teoretickou, protože ta se používá, pokud očekáváme, že případy budou rozdílné a my tak získáme rozličné informace (Hendl 2005: 104-112).

V čele většiny rodin stojí matky samoživitelky (Dudová, Hastrmanová 2007: 41). Muži se v drtivé většině případů stávají otcí samoživiteli, pouze pokud není možné jiné řešení. Z tohoto důvodu jsem do práce chtěla zahrnout krátký popis situace každého z otců, s nimiž jsem prováděla rozhovor, jelikož jejich příběhy toho jak se stali samoživiteli, jsou velmi zajímavé.

Všechny rozhovory jsem si nahrávala a následně je přepsala. Přepsaná data jsem zpracovala pomocí tematické analýzy. Každý případ jsem nejprve zanalyzovala zvlášť. Snažila jsem se najít shodné, ale i rozdílné prvky a odpovědi na otázky, obsažené v jednotlivých rozhovorech. Následně jsem jednotlivé případy porovnávala mezi sebou a vytvářela kategorie, založené na shodných částech odpovědí a shodných interpretacích (Hendl 2005: 236-237). Zpracovaná data jsem následně porovnávala s daty, která byla dosud zjištěna o situaci matek samoživitelek, tak abych zjistila, jestli se mužské samoživitelství výrazně liší od ženského samoživitelství nebo, jestli se obě skupiny potýkají se stejnými problémy.

Tři z informačních partnerů, se mi podařilo sehnat přes kontakty od známých. Čtvrtého informačního partnera jsem sehnala prostřednictvím organizace Unie otců. Jeden z rozhovorů, probíhal v domácnosti informačního partnera a zbylé rozhovory probíhaly v místě zaměstnání informačních partnerů. Rozhovory trvaly v rozmezí od 30 do 60 minut. Všichni informační partneři souhlasili s nahráváním rozhovoru a byli velmi ochotní, poskytnout mi všechny informace, které jsem potřebovala.

4.1 OMEZENÍ VÝZKUMU

Pro svůj výzkum, jsem si, jako informační partnery zvolila otce samoživitele. Mým původním záměrem bylo provést pět nebo šest rozhovorů. Nakonec se mi podařilo provést rozhovory se čtyřmi muži samoživiteli. Vzhledem k celkově velmi malému zastoupení mužů, v čele neúplných rodin, bylo hledání informačních partnerů velmi náročné. Narážela jsem hlavně na problém nedostupnosti informací, týkajících se problematiky mužského samoživitelství. Během hledání informačních partnerů jsem oslovila různé organizace, které se zabývají problematikou samoživitelství obecně. Ukázalo se však, že většina těchto organizací se soustředí pouze na matky samoživitelky a žádného otce samoživitele se mi přes ně sehnat nepodařilo. Kontaktovala jsem také Ligu otevřených mužů a uveřejnila přes jejich stránky svou žádost o kontakty. V tomto případě se mi ozvali převážně muži, kteří mají dítě ve střídavé péči nebo ti, kteří o svěření dítěte usilovali.

Původně jsem si stanovila určitá kritéria pro výběr informačních partnerů. Chtěla jsem provádět rozhovory s otci samoživiteli, žijícími v různě velkých městech, abych mohla porovnat, jestli se jejich situace liší. Zároveň jsem se snažila sehnat otce samoživitele, kteří by měli děti různého věku, abych mohla porovnávat, jestli má faktor věku dítěte nějaký vliv. Vzhledem k obtížné dostupnosti této skupiny, jsem však od těchto kritérií musela upustit, jelikož se mi nepodařily naplnit.

4.2 MEDAILONKY INFORMAČNÍCH PARTNERŮ

RADEK

Radek má dvě děti, kterým bylo v době dotazování 5 a 7 let. Samoživitelem se stal v důsledku rozvodu, přičemž při rozhodování o svěření dětí po rozvodu, usiloval o střídavou péči. Děti byly po rozvodu svěřeny do výhradní péče matky a po dobu jednoho roku po rozvodu, si bral Radek děti o víkendech a někdy i během týdne. Po roce získal otec děti do své výhradní péče, a to na žádost samotné bývalé partnerky, která péči o děti nezvládala. V době dotazování měl Radek děti ve své péči tři roky. V domácnosti, s nimi žila Radkova nová partnerka, a to již přes dva roky. Radkova rodina žila ve stejném domě s jeho matkou, což pro něj představovalo výraznou pomoc. Radek byl v době dotazování zaměstnaný ve firmě svého otce, ve které pracoval již po dobu deseti let. V době dotazování matka o děti spíše občasný zájem a výživné neplatila.

OLDŘICH

Oldřich vychovával jako samoživitel dvě děti a následně i svého vnuka. Samoživitelem se stal v důsledku ovdovění, když byli synovi 3 a dceři 2 roky. Po rozvodu se dcera přistěhovala zpět k Oldřichovi i se svým synem. Po několika letech však Oldřichova dcera zemřela, a tak se ujal svého vnuka, jelikož svěření do jeho péče bylo lepší řešení, než kdyby byl svěřen do péče svého otce. Oldřich vnuka vychovával od jeho šesti let až do dospělosti. Po celou dobu výchovy svých dětí a následně i vnuka, neměl Oldřich novou partnerku. Oldřich byl po

většinu života zaměstnaný ve stejné firmě. V době dotazování byl již v důchodu, ale stále vykonával zaměstnání.

DUŠAN

Dušan má čtyři děti. V době provádění rozhovoru měl ve své výhradní péči nejmladší dítě, dceru z předešlého vztahu. Do své výchovy ji získal, když jí bylo šest měsíců. V případě tří dětí z prvního manželství, byla praktikována různá uspořádání výchovy. Dvě děti z prvního vztahu měl ve střídavé péči, přičemž týden měl děti u sebe Dušan a týden bývalá partnerka. Čtvrté dítě, které bylo také z prvního vztahu, bylo ve výhradní péči matky a Dušan s ním trávil jeden víkend za čtrnáct dní. Samoživitelem se stal v důsledku rozchodu s partnerkou. Bývalá partnerka dítě opustila a přestala o něj jevit jakýkoliv zájem. S dítětem se matka nestýká vůbec a neplní svou vyživovací povinnost.

PAVEL

Pavel má čtyři děti, dvě dcery a dva syny. V době provádění rozhovoru bylo nejmladšímu dítěti 7 a nejstaršímu 11 let. Samoživitelem se stal v důsledku rozchodu s partnerkou. Matka měla děti po rozchodu svěřeny do své péče a Pavel je navštěvoval nebo si je bral k sobě o víkendech. Při jednom víkendu, kdy si měla matka po návštěvě matka děti vyzvednout, tak neučinila a bez vysvětlení přestala o děti jevit jakýkoliv zájem. Vzhledem k právním problémům, týkajícím se vymezení vztahu Pavla k dětem, byly děti odebrány a umístěny do kojeneckého ústavu. Děti strávily v ústavní péči jeden rok, což byla doba, kterou trval soudní proces o svěření dětí do výhradní péče Pavla. V době provádění rozhovoru, měl Pavel děti ve své péči pět let. Matka děti navštěvovala sporadicky, ale nejevila o ně přílišný zájem. Svou vyživovací povinnost vůči dětem neplnila. První rok vykonával zaměstnání jako OSVČ. Kvůli obtížné harmonizaci zaměstnání s péčí o děti přestal pracovat a v době provádění rozhovoru byl již čtyři roky nezaměstnaný.

5 HARMONIZACE ZAMĚSTNÁNÍ A PÉČE O DĚTI A DOMÁCNOST

V dnešní době je zcela běžné, a ve většině rodin zároveň nutné, aby byli ekonomicky aktivní oba partneři, pokud je to možné. Nedochozí už k tak striktnímu praktikování tradičního rozdělení genderových rolí v rámci domácnosti. Výjimku tvoří doba mateřské a rodičovské dovolené, po kterou s těmi zůstávají, stále ve většině případů ženy.

Po tuto dobu je tedy muž jediným živitelem rodiny. Přestože je příjem ženy, stále vnímán jako sekundární, většinou je nezbytný pro zajištění rodinného příjmu, který bude umožňovat život na uspokojivé úrovni (Dudová 2006:578-579). S touto potřebou ekonomické aktivity zároveň vzrůstá náročnost kombinace placeného zaměstnání s péčí o domácnost a rodinu.

I přes veškeré změny, které společnost zaznamenala, nedošlo ke změně rozložení rolí v rámci rodiny a domácnosti. Ačkoliv vzrostl počet žen, které se uplatňují na trhu práce, nedošlo k obdobným změnám i uvnitř rodin, ve smyslu, že by muži více participovali na činnostech spojených s péčí o děti a domácnost (Maříková, Křížková, Vohlídalová 2012:110). Rodiče, jež žijí v úplné rodině, však mají možnost, se o péči alespoň částečně podělit, tak, aby zvládali fungovat v obou oblastech života. V případě samoživitelů, však tento druhý člověk chybí a veškerá organizace času zůstává pouze na jednom rodiči. Zároveň je neúplná rodina závislá pouze na jednom hlavním příjmu, což zvyšuje potřebu matek samoživitelek či otců samoživitelů, být ekonomicky aktivní.

5.1 HARMONIZACE ZAMĚSTNÁNÍ A PÉČE O RODINU Z POHLEDU MATEK SAMOŽIVITELEK

Oblast harmonizace pracovního a rodinného života, představuje pro matky samoživitelky různě závažný problém, který má následně dopad na další oblasti života jejich rodin. Tyto ženy ve většině případů nemají možnost volby mezi tím, jestli budou pečovatelkami na plný úvazek nebo jestli budou spolu s tím ještě pracovat. Musí být schopné zvládat obě role zároveň, a musí tedy hledat způsoby a strategie, jak tohoto souladu dosáhnout (Pfeiferová 2008:184). Důsledkem náročnosti sladování pracovního a rodinného života v případě matek samoživitelek, je fakt, že „matky samoživitelky tvoří skupinu čelící několika vzájemně se propojujícím druhům znevýhodnění a obecně patří ke skupinám nejvíce ohroženým

nezaměstnaností a chudobou“ (Marhánková Hasmanová 2011: 5). Ženy, které stojí v čele neúplných rodin, jsou nuceny na trhu práce čelit několika druhům bariér. V první řadě se jedná o překážky, které jsou společné pro všechny ženy. Mezi ně patří segregace trhu práce, menší platové ohodnocení nebo vyšší míra nezaměstnanosti oproti mužům. Dále se jedná o překážky, se kterými se musí potýkat všechny ženy, které jsou zároveň matkami. S mateřstvím klesá množství času, po který se žena může věnovat zaměstnání a zároveň dochází ke zvýšení počtu osob, které musí ze svého příjmu užít.

V případě matek samoživitelek, je situace ještě komplikovanější, kvůli absenci druhého partnera, ať už z hlediska chybějícího druhého příjmu nebo zvýšení časové náročnosti kombinace zaměstnání s péčí o děti (Dudová 2008: 29).

Z výzkumu Dudové a Hastrmanové vyplynulo, že matky samoživitelky, berou při hledání zaměstnání v úvahu časovou náročnost zaměstnání a další faktory, tak aby byly v první řadě schopné zajistit péči o děti. Často mají více než jedno zaměstnání, shání si brigády nebo jiné přivýdělky, tak, aby zajistily dostatečný příjem (Dudová, Hastrmanová 2007: 50-51). Tato skutečnost vyplývá také z analýzy výzkumu, který se zaměřoval na proměny rodinného života v souvislosti s pracovním trhem, na kterém se podílela kromě jiných, také Pfeiferová. Autorka zdůrazňuje tři strategie, které z výzkumu vyplynuly jako nejčastěji praktikované a zároveň klíčové pro harmonizaci rodinného a pracovního života v případě matek samoživitelek. Prvním z nich je možnost časového skloubení zaměstnání s rodinnými povinnostmi, která zahrnuje vzdálenost a případnou nutnost dojíždění do zaměstnání nebo otevírací dobu zařízení péče o děti. Toto kritérium se ukázalo jako nejdůležitější. Ženy se snaží hledat zaměstnání, jehož pracovní doba je pevně daná. Dalším faktorem, který matky samoživitelky, musí při výběru zvažovat je výše výdělku, a to převážně kvůli absenci druhého rodinného příjmu. V případě finanční nouze, využívaly respondentky nejčastěji pomoc ze strany svých rodičů nebo širší rodiny. Pro některé z žen, jednalo se hlavně o ženy s vyšším vzděláním, se ukázala důležitá také seberealizace prostřednictvím zaměstnání. Kromě dvou předešlých faktorů, zvažovaly také, jestli je dané zaměstnání v oboru, který vystudovaly nebo prestiž daného povolání. Následkem zmíněných kritérií, které musí matky samoživitelky zvažovat, je častá nutnost přijmout zaměstnání, které je neuspokojuje, nicméně jim víceméně umožňuje sladování všech povinností, které musí jako jediné živitelky a zároveň pečovatelky v rodině plnit (Pfeiferová 2008: 181-196).

Velkou roli při sladování zaměstnání a péče o děti hrají instituce péče o děti nebo jiné formy zajišťování péče o dítě v době, kdy je rodič v zaměstnání. Důležitý je pro možnost využití institucionální péče hlavně věk dítěte. Nejhorší pozici mají matky, které mají dítě, mladší 3 let. Tyto ženy zároveň musí často čelit přesvědčení ze strany okolí, že pokud matka pracuje, když je dítě ještě malé a svěřuje ho do péče jiným osobám, „dítě do jisté míry trpí“ (Křížková, Maříková 2011: 185). V případě matek samoživitelek byl tento požadavek často zmiňován ve výzkumu Pfeiferové. Očekávání osobní péči a plnění povinností, spojených s mateřstvím, byl na ženy, které se výzkumu účastnili, kladen jak ze strany okolí, tak ho vnímaly i ony samy.

Tento tlak hrál významnou roli při hledání zaměstnání a představoval jeden z hlavních faktorů, které výběr finální výběr určovaly (Pfeiferová 2008: 189-190). V České republice však brzkému návratu žen z rodičovské dovolené na pracovní trh, nenapomáhá ani stát. Dlouhá podpora v období rodičovství, zejména vyplácení rodičovského příspěvku až do čtyř let věku dítěte, spolu s nedostatkem zařízení služeb péče o děti mladší tří let, tedy jeslí, mohou matkám při opětovném shánění zaměstnání situaci spíše zkomplikovat. Ženy totiž opouští trh práce na poměrně dlouhou dobu, a po tuto dobu tedy z trhu práce vystupují a ztrácejí s ním kontakt. V porovnání s ostatními evropskými zeměmi, jako je například Velká Británie nebo severské země, kde je zaměstnanost žen, i pokud se jedná o matky malých dětí, velmi vysoká, je Česká republika spíše opačným případem. Jedná se však spíše o model úplné rodiny, ve které figuruje jeden hlavní příjem plynoucí ze zaměstnání (Kotýnková 2008 57-61).

„Rodičovství je pro ženy na českém trhu práce jednoznačným handicapem.“ (Křížková, Vohlídalová 2008: 94) Řešením tohoto problému by mohla být mimo jiné, také nová řešení na trhu práce. Mezi ně patří například práce na zkrácený úvazek. Tato možnost, však v porovnání s ostatními evropskými státy není u nás příliš využívána. Jedním z důvodů je nedostatečná nabídka těchto pozic ze strany zaměstnavatelů, ale také malý zájem ze strany samotných zájemců. Důvodem bývá nižší finanční ohodnocení nebo možná absence výhod, plynoucích z ostatních forem zaměstnání. V České republice pracovalo 8-9 % žen na částečný úvazek, zatímco v případě mužů se jednalo jen o 2-3 %. I když procento žen, využívajících tuto možnost práce převažuje, nabídky práce na částečný úvazek jsou „často vnímány jako podřadná pracovní místa, která vznikají na okraji trhu práce a jsou je ochotni přijmout pouze znevýhodnění uchazeči o zaměstnání“ (Kotýnková 2012: 49-50). Mezi tuto skupinu matky samoživitelky a matky obecně, zvláště s malými dětmi, rozhodně patří.

Česká republika je oproti ostatním zemím Evropské unie pozadu, co se týče zavádění legislativních opatření, která by vedla k vyrovnávání genderových rozdílů na trhu práce a zároveň k lepším podmínkám sladování práce a péče o rodinu (Křížková, Vohlídalová 2008: 86). V roce 2005 byl v České republice zaznamenán největší rozdíl v zaměstnanosti matek dětí do 6 let věku a žen bez dětí, z celé Evropské unie. Tento rozdíl byl téměř 40%. Autorka označuje za hlavní příčinu této nerovnováhy hlavně familialisticky zaměřenou sociální politiku, jejíž součástí je dlouhá rodičovská dovolená, která má za následek ztrátu konkurenceschopnosti žen, které se vrací na trh práce a ty jsou následně vytlačovány na sekundární trh práce s horšími platovými podmínkami.

Mezi další příčiny, které přispívají k vysoké nezaměstnanosti matek malých dětí, řadí také nedostatečné možnosti pro sladování práce a péče o děti (Křížková, Vohlídalová 2008: 92-93).

5.2 HARMONIZACE PRACOVNÍCH A RODINNÝCH ROLÍ Z HLEDISKA OTCŮ SAMOŽIVITELŮ

Harmonizace pracovního a rodinného života, představovala pro otce samoživitele, s nimiž jsem prováděla rozhovor, výrazný problém. Všichni informační partneři označili tuto oblast, jako nejvíce problematickou. Všichni, kromě jednoho, byli v době provádění rozhovorů zaměstnaní. Dva informační partneři byli zaměstnanci ve firmě a třetí pracoval jako osoba samostatně výdělečně činná (dále jen OSVČ). Stejně povolání, vykonával také Pavel, předtím než se rozhodl zůstat doma s dětmi. Informační partner, který byl v dané době nezaměstnaný, byl bez práce čtyři roky a jako hlavní důvod nezaměstnanosti uvedl nemožnost sladění zaměstnání s péčí o děti. Všichni zaměstnaní otcové pracovali na plný úvazek. Dušan, si díky tomu, že pracoval jako OSVČ, mohl do jisté míry upravovat pracovní dobu podle potřeby. Množství času stráveného prací, přirovnával k práci na plný úvazek.

Zaměstnání je v případě mužů, vnímáno jako část jejich identity, nepřináší jim jen peníze, ale hraje důležitou roli v procesu vytváření sebe sama. Zatímco obvykle „ženy konstruují svou identitu ve více oblastech, u mužů převažuje práce“ (Dudová 2008: 157) Zároveň se u mužů nepředpokládá, že budou nuceni přerušit svou kariéru kvůli mateřství, vykonávání zaměstnání je u nich bráno jako samozřejmost. Očekává se od nich, že se budou věnovat práci a nebudou muset řešit sladování zaměstnání péče o rodinu (Dudová 2006: 579).

Předpoklad důležitosti role zaměstnání v životě mužů se potvrdil i během mého výzkumu. Všichni otcové, s nimiž jsem prováděla rozhovor, vnímali zaměstnání jako důležitou součást svého života, a to nejen ve smyslu ekonomického zajištění potřeb rodiny. Své zaměstnání vnímali také jako způsob své realizace a určitého druhu „odpočinku“ od rodičovských povinností. Vykonávání zaměstnání a povinnost živit rodinu, vnímali jako samozřejmost. Pavel, který byl v době dotazování již delší dobu bez práce, vyjádřil touhu vrátit se do zaměstnání takto: „*Jako moc rád bych šel do práce...já vždycky říkám, že bych si tam šel odpočinout... jenže zatím to nejde...*“ (Pavel).

Informační partneři řešili problémy se sladováním zaměstnání a péče o dítě různými způsoby. Největší problém pro ně představovalo období, kdy byly děti příliš malé, aby navštěvovaly mateřskou školu. Péči o děti v tomto období, řešili informační partneři různě. Tomáš svou dceru po určité době, poté co jí získal do své péče, vozil s sebou do zaměstnání, než se mu podařilo najít jiné řešení. Po několika měsících se mu podařilo zajistit hlídání, prostřednictvím zařízení, které bylo určené pro tento typ dětí. „*Pak sem sehnal ty jesle nebo spíš polojesle*“ (Dušan). Pavel zpočátku, když ještě pracoval, zajišťoval péči o děti prostřednictvím placených chův, které dohlíželi na děti, poté co jim skončilo vyučování. V případě nejmladšího syna, se jednalo o hlídání celodenní, kvůli jeho nízkému věku. Náklady na tento typ hlídání, však byly příliš vysoké, v poměru k jeho příjmu. Toto řešení tedy nebylo možné praktikovat dlouhodobě. Následkem toho, zůstal Pavel s dětmi doma. „*Když děti chodily do školky, tak to bylo do čtyř hodin...pak nějaká ta au-pairka, která se mi o ně postarala, než sem přijel z práce...to pak šlo do extrémních částek.*“ (Pavel).

Jako největší pomoc a v některých případech i podmínku, která jim umožňovala pracovat, uváděli informační partneři, pomoc ze strany rodiny a nejbližšího okolí. Radek přímo uvedl, že kdyby ho nepodporovala rodina a přátelé, tak si nedovede představit, že by zvládal zaměstnání i péči o děti: „*Neumím si představit, že by mi ta rodina nepomáhala. Jako ty matky to musej mít ještě horší, když maj sehnat práci nebo tak...To já mám štěstí, že dělám tady u táty, i když, nevím, jestli je to vždycky výhoda*“ (Radek). I další otcové uváděli výraznou pomoc ze strany příbuzných nebo známých. V případě Oldřicha se jednalo o pomoc ze strany tchyně, jak v době kdy vychovával své dvě děti a následně i později, kdy se staral o svého vnuka. „*Takže tchyně, když byly děti malý, tak o ně měla zájem a vždycky ochotně, když bylo potřeba.*“ (Oldřich) Dušanovi zase výrazně pomáhal s péčí o děti jeho otec, který byl vždy připraven převzít péči o ně, pokud musel Dušan do práce. Také v době, kdy měl Dušan u

sebe děti, které má ve střídavé péči, bydlel s ním po tuto dobu vždy otec, aby pomohl s péčí o děti. „*To pro něj vždycky dojedu a je tady s náma ten týden... (Dušan).*“

Všichni dotazovaní, kromě jednoho, který byl v té době nezaměstnaný, využívali běžných služeb péče o děti, jako je mateřská škola nebo školní družina. Pavel nevyužíval školní družinu, jelikož byla příliš nákladná, a vzhledem k tomu, že neměl zaměstnání, mohl se o děti po skončení školní výuky starat sám. Ostatní vnímali tato zařízení jako velmi důležitá pro umožnění vykonávání jejich zaměstnání. S těmito zařízeními byli celkově spokojeni.

Uváděli však, že by uvítali delší provozní dobu těchto zařízení, hlavně co se týče odpoledne, tak aby lépe stíhali děti vyzvednout. „*Ted' jsme celá firma, více méně kvůli mně změnili pracovní dobu. Protože jsme měli do pěti, a to nešlo absolutně vůbec skloubit. Ted' máme do čtyř (...).*“ (Radek). Radek měl zkomplikované odpolední vyzvedávání dětí, jelikož dcera navštěvovala mateřskou školu v jiném městě než syn. Nejdříve tedy musel vyzvednout dceru a následně stihnout vyzvednout syna. V době kdy obě děti navštěvovaly mateřskou školu, pracoval Radek do pěti hodin, přičemž mateřská škola zavírala v půl páté. Tuto situaci řešil tak, že ve čtyři hodiny vyzvedl děti a do konce pracovní doby s ním děti musely být v zaměstnání. Stejný problém měl také Dušan, který se zmínil, že měl občas problémy, stihnout se ze zaměstnání včas, tak aby stihl vyzvednout dceru v družině. Jednalo se hlavně o případy, kdy pracoval dál od domova.

Velkou podporou byli pro informační partnery příbuzní a nejbližší rodina. V případě Radka, se jednalo hlavně o pomoc ze strany matky, která žila ve stejném domě, jako on s rodinou. Další podporu představovala jeho přítelkyně, která mu pomáhala hlavně s vyzvedáváním dětí nebo s chodem domácnosti. V případě Oldřicha největší pomoc představovala tchyně. Tchyně mu pomáhala i v době, kdy vychovával své dvě děti, i později, když sám vychovával svého vnuka. Její pomoc spočívala v doprovázení dětí do školy a jejich vyzvedávání, ale jako největší pomoc označil Oldřich hlídání v době, kdy byly děti nemocné.

Právě období nemoci dětí, označovali informační partneři za nejvíce rizikové v souvislosti s výkonem jejich zaměstnání. V těchto obdobích museli vynakládat velké úsilí, aby byli schopni zajistit péči o nemocné děti v době vykonávání zaměstnání. „*To je největší problém, když sou děti nemocný... To pak sháním kdo by je moh pohlídat. Hlavně sou nemocný, vždycky když se to nejmíň hodí, když je největší frmol.*“ (Radek). Oldřich využíval pomoci ze strany své rodiny: „*V těchletěch situacích nebyl problém zavolat, odvézt je tam nebo ona přijela k nám...*“ (Jindřich).

Co se týče subjektivního vnímání, z rozhovorů vyplynulo, že informační partneři si připadají na trhu práce, stejně znevýhodnění jako matky samoživitelky. Radek: „*Pracuju tady už 13 let, ale neumím si představit někam jít a shánět práci. Když jim řeknu, že mám dvě děti, tak mi neřeknou ani nashledanou.*“ (Radek). Žádný z mužů nezměnil zaměstnání, po tom, co se ocitl v roli samoživitele. Nelze tedy posoudit, jestli se při shánění zaměstnání potýkají s nějakým typem znevýhodnění, a popřípadě s jakým.

5.3 HARMONIZACE PRACOVNÍHO A RODINNÉHO ŽIVOTA – POROVNÁNÍ

V případě obou skupin, se jeví harmonizace zaměstnání a péče o děti a domácnost jako velmi výrazný, v některých případech dokonce nepřekonatelný problém. Tento fakt je tím závažnější, že tato skupina rodin je výrazně ohrožena nízkými příjmy a chudobou (Marhánková Hasmanová 2011: 5). V drtivé většině případů, je tedy nutné, aby člověk, stojící v čele neúplné rodiny vykonával zaměstnání, vzhledem k absenci druhého příjmu.

Matky samoživitelky i otcové samoživitelé volí velmi podobné strategie řešení tohoto problému. Nejdůležitější roli v procesu harmonizace rodiny a zaměstnání hrají instituce zařízení péče o děti a pomoc ze strany rodiny. Matky podle výzkumů spíše neuznávají svěřování dětí v útlém věku do péče institucí, jako jsou jesle. Obecně spíše zastávají názor, že pokud je dítě malé, nemělo by být svěřováno do péče cizím lidem (Výborná 2008: 155). Otcové, s nimiž jsem prováděla rozhovor, s touto formou zařízení péče o děti z morálního hlediska problém neměli, spíše naopak. Informační partneři, kteří se stali samoživiteli v době, kdy jejich děti ještě nebyly ve věku pro přijetí do mateřské školy, by tento druh péče o děti velmi uvítali a rozhodně by je využívali, jelikož péči o děti uváděli, jako překážku, která jim často bránila ve vykonávání zaměstnání.

Všichni informační partneři, kteří byli v době dotazování zaměstnaní, nebyli nuceni měnit zaměstnání, poté co se stali samoživiteli. Tito muži nemuseli ani změnit svou pozici v zaměstnání, například přechodem na pozici s nižšími nároky na pracovní dobu nebo zodpovědnost. Oldřich si naopak, poté, co se stal samoživitelem pro své dvě děti, svou kvalifikaci ještě zvýšil, a to na doporučení samotného zaměstnavatele, který mu v tomto směru poskytl i určité ohledy. V případě Pavla a Dušana, kteří pracovali jako OSVČ, a nebyli tudíž zaměstnaní, byla situace trochu odlišná, jelikož neměli zaměstnavatele, který by na ně

kladl určité požadavky spojené s pracovní dobou, jako například prací přesčas. Přesto však museli upravit pracovní dobu a také místa, kde svou práci vykonávali, tak, aby mohli pečovat o děti a domácnost.

Vzhledem ke skutečnosti, že žádný z informačních partnerů neměnil v době samoživitelství zaměstnání, nelze porovnat, jestli se otcové samoživitelé potýkají se stejnými nevýhodami a diskriminací na trhu práce, jako matky samoživitelky.

Hlavními znevýhodňujícími faktory, kterým matky na trhu práce čelí, jsou „pohlaví, mateřství a absence partnera“ (Pfeiferová 2008: 184). Vzhledem k tomu, že otcové samoživitelé, s nimiž jsem prováděla rozhovor, vykonávají svou otcovskou roli v míře, která by se dala přirovnat k mnoha případům mateřství, lze říct, že znevýhodnění, plynoucí z péče o děti, se vyskytuje u obou těchto skupin.

Faktor, který hraje v oblasti harmonizace pracovních a rodinných rolí velmi významnou roli, souvisí s přetrvávajícími rozdíly mezi platy žen a mužů (Zaostřeno na ženy a muže...2015). Důsledkem této nerovnosti je často nedostatečný příjem matek samoživitelek z hlavního zaměstnání. Ženy jsou následně nuceny shánět si další zaměstnání, brigády nebo jiné druhy přívýdělků, aby zajistily dostatečný rodinný příjem (Marhánková Hasmanová 2011: 7). Na druhé straně, všichni informační partneři, kteří byli v době dotazování zaměstnaní, neměli potřebu, hledat si ke svému zaměstnání ještě nějakou jinou formu přívýdělku, jelikož hlavní zaměstnání jim poskytovalo dostatečný příjem.

Z hlediska sladování rodinných a pracovních rolí, vyplynulo, že v některých aspektech jsou na tom matky samoživitelky a otcové samoživitelé podobně, v jiných se však jejich situace liší. Muži jsou v některých případech zvýhodněni vyšším platem oproti ženám, což jim umožňuje vykonávat pouze jedno zaměstnání, které ve většině případů postačuje k zajištění základních potřeb rodiny.

6 EKONOMICKÁ SITUACE NEÚPLNÝCH RODIN

Ekonomická situace neúplných rodin je různá a odvíjí se od různých faktorů. Přesto je však možné určit oblasti a problémy, se kterými se samoživitelé a samoživitelky v oblasti finančního zajišťování svých rodin setkávají nejčastěji. „Z dostupných statistických údajů je

zřejmé, že dochází ke snižování životní úrovně jednorodičovských rodin vzhledem k životní úrovni rodin dvourodičovských“ (Dudová 2006: 778).

Právě nedostatek financí a s tím spojená nízká životní úroveň, představuje riziko u neúplných rodin. Problematika chudoby, se týká poměrně velkého množství rodin pouze s jedním rodičem a je spojena s absencí druhého příjmu.

Výskyt chudoby a nedostatku prostředků pro finanční zajištění rodiny, je u této skupiny výrazně vyšší než u rodin úplných. Podle výsledků analýzy Českého statistického úřadu (dále ČSÚ), popisující životní podmínky a příjmy domácností v roce 2014, mělo 54,6 % neúplných rodin problém vyjít s měsíčními příjmy. Ohroženo příjmovou chudobou bylo 37,1 % osob žijících v neúplných rodinách (Příjmy domácností vzrostly 2015). V porovnání s ostatními zeměmi Evropské unie, můžeme zařadit českou republiku, co se tohoto problému týče, mezi průměr. Téměř ve všech členských zemích, představuje riziko chudoby u neúplných rodin závažný problém. Na druhou stranu, však Česká republika zaznamenala největší snížení počtu neúplných rodin, které jsou chudobou nebo sociální exkluzí zasaženy. Zatímco v roce 2008, bylo tímto problémem ohroženo kolem 56 % z celkového počtu neúplných rodin, v roce 2013 bylo toto číslo kolem 37 %, což představuje pokles o více než devatenáct procentních bodů, a to bylo nejvíce ze všech států EU (Europe 2020 indicators... 2014). Pokud bychom se zaměřili na porovnání ekonomické situace úplných a neúplných rodin v České republice z hlediska příjmů, ze statistik je zřejmý výrazný rozdíl v této oblasti. V roce 2014 se pohybovalo 16,8 % neúplných rodin pod hranicí jednonásobku životního minima. V případě rodin úplných se jednalo o necelá 3 % (Zaostřeno na ženy a muže – 2014 2015). Situace neúplných rodin se v tomto ohledu příliš nemění. V roce 2010 bylo procento neúplných rodin s příjmy pod hranicí životního minima 16,1 %. Došlo však k nárůstu úplných rodin, a to z 1, 8 %. Celkově dosahují neúplné rodiny výrazně nižších příjmů, než rodiny úplné (Zaostřeno na ženy a muže – 2010 2011).

6.1 EKONOMICKÉ ZAJIŠTĚNÍ RODIN MATEK SAMOŽIVITELEK

Pro matky samoživitelky, představuje často zajištění ekonomických potřeb rodiny problém, ať už více či méně závažný. Tato oblast je úzce spojena s problematikou harmonizace rodinných a pracovních rolí. V případě rozchodu, dochází „nejčastěji k přechodu z modelu dvoupříjmové rodiny na model rodiny s jedním příjmem“ (Dudová, Hastrmanová 2007: 18).

Právě rozdíl mezi ekonomickou situací před rozchodem, spolu s faktem, jestli muž byl hlavním živitelem nebo jestli se podílela na živitelství i žena, se ukázal jako hlavní kritérium, podle kterého ženy hodnotí svou finanční situaci po rozchodu. Tento závěr vyplynul z výzkumu Dudové a Hastrmanové, který se touto problematikou zabýval (Dudová, Hastrmanová 2007: 45). Ke stejnému zjištění, došla také Marta Vohlídalová, která prováděla dotazování žen, ohledně porozchodové situace.

Zjistila, že ženy, které před rozchodem praktikovaly tradiční rozdělení rolí, kdy muž vykonával zaměstnání a ony byly v domácnosti a staraly se o děti a domácnost, popřípadě byly na mateřské dovolené, zvládaly období po rozchodu hůře. V době partnerství, byly na svém partnerovi zcela ekonomicky závislé a po rozchodu se často ocitly zcela bez prostředků. Tyto ženy svou situaci řešily nejčastěji návratem k rodičům. Ženy z této skupiny měly následně problémy s hledáním nového zaměstnání (Vohlídalová 2014b: 213-217). Na druhé straně, ženy, které se na živitelství rodiny podílely i v době před rozchodem, zvládaly situaci ztráty druhého příjmu lépe a většinou ji nevnímaly jako takový zlom, oproti ženám z předešlé skupiny. (Vohlídalová 2014b: 219-220).

Z výzkumů je zřejmé, že samoživitelství, představuje pro ženy různě závažný problém, který se odvíjí od několika různých faktorů. Obecně platí, že pracovní trh poskytuje mužům a ženám rozdílné příležitosti. Největší problémy s hledáním zaměstnání mají nejčastěji mladé ženy, zejména pokud se jedná o matky s malými dětmi. Problematické je shánění zaměstnání také pro ženy s nižším vzděláním, naopak vysoce vzdělané ženy, nemají většinou se sháněním zaměstnání výrazné problémy (Maříková 2006 : 18). Ženy se často setkávají s diskriminací na trhu práce, a tento problém se týká i mladých žen, které ještě děti nemají, ale zaměstnavatelé automaticky předpokládají, že tato situace u nich může nastat (Křížková, Vohlídalová 2008: 96-97). V případě matek samoživitelek se ve většině případů jedná o velký problém, jelikož jejich rodina je závislá pouze na jednom příjmu, jakožto hlavním prostředku finančního zabezpečení. Zároveň však v jejich případě dochází k navyšování počtu potenciálních rizik z pohledu zaměstnavatele, a to hlavně kvůli absenci druhého partnera, což představuje riziko absence ženy v zaměstnání, například při onemocnění dítěte nebo dalších neočekávaných událostech.

I přes komplikace při shánění zaměstnání, vyplývá ze statistik, že „jsou tyto ženy v porovnání se ženami z domácností se dvěma rodiči ekonomicky aktivnější. Zároveň jsou ale matky samoživitelky více ohroženy nezaměstnaností“ (Marhánková Hasmanová 2011: 5).

Z dat ČSÚ, vyplývá, že „matky bydlící s dětmi do 15 let mnohem více pracují na plný úvazek, protože jejich příjem je rozhodující pro zabezpečení rodiny. Závažná je skutečnost, že matky v neúplných domácnostech jsou často nezaměstnané. Podíl nezaměstnaných matek v neúplných rodinách je dvakrát vyšší než v úplných rodinách“ (Analýza 2013: 3). V případě neúplných rodin s dětmi mladšími 15 let, je nezaměstnaných téměř 12% matek samoživitelek, zatímco v případě žen z úplných rodin je to 5%.

Stejný poměr platí i pro rodiny s dětmi staršími 15 let. Uvedená procenta představují průměrné roční hodnoty v období od roku 2008 do roku 2012 (Analýza 2013: 4). Právě nezaměstnanost, představuje v případě matek samoživitelek ve většině případů velmi závažný problém, zejména kvůli absenci druhého příjmu. V roce 2014, stála v čele neúplné rodiny v 18% případů nezaměstnaná osoba (Zaostřeno na ženy a muže... 2015).

Nezaměstnanost matek samoživitelek je důsledkem různých překážek, na které na trhu práce narážejí. I v případě, že však žena práci najde, často příjem ze zaměstnání nestačí na zajištění všech potřeb rodiny. Obecně totiž platí, že ženy narážejí na trhu práce na problémy, jako například „nižší platové ohodnocení vzhledem k mužům, horizontální i vertikální segregace pracovního trhu, vyšší úroveň nezaměstnanosti žen“ (Dudová, Hastrmanová 2007:18). Ženy dlouhodobě vydělávají méně peněz než muži. V roce 1996 představoval plat ženy 77 % mužova platu a v roce 2005 toto číslo ještě kleslo, a to na 75 %. Je tedy zřejmé, že mzdový rozdíl mezi muži a ženami, neklesá (Křížková, Vohlídalová 2008: 90-91). V roce 2014, dosahovaly ženy obecně, přibližně 78 % mužských příjmů (Zaostřeno na ženy a muže-2014 2015). Nedostatečná výše příjmu, je dána také typem zaměstnání, které ženy nejčastěji vykonávají. Matky samoživitelky často ke svému hlavnímu zaměstnání přibírají ještě různé brigády a přivýdělky, aby alespoň částečně navýšily rodinný rozpočet. Vzhledem k absenci druhého příjmu, pracuje pouze malá část matek samoživitelek na částečný úvazek. Tyto ženy často volí zaměstnání, převážně podle možností sladování s péčí o děti, což v některých případech znamená, že vykonávají zaměstnání, které neodpovídá úrovni jejich kvalifikace. Taková zaměstnání však znamenají nižší finanční ohodnocení, což matky paradoxně nutí k hledání přivýdělku, a tudíž s dětmi stejně nemohou trávit dostatek času (Marhánková Hasmanová 2011: 7).

Ztrátu jednoho z příjmů, by mělo do jisté míry kompenzovat výživné ze strany bývalého partnera. Častým problémem však je neplnění vyživovací povinnosti. Často dochází k tomu, že „výživné na děti, tak jak bylo stanoveno rozsudkem nebo dohodou o rozvodu, většinou není placeno řádně anebo není vypláceno vůbec, případně je vypláceno jen v prvním období po rozvodu.“ Už v roce 2001 byl poslanci podán návrh na převzetí výživného státem.

Hlavní myšlenka tohoto návrhu spočívala v tom, že stát by platil výživné, v případě, že ho neplatí rodič, jemuž tato povinnost byla nařízena. Následně by stát stanovené výživné po daném neplatiči vymáhal. Matky by tak netrpěly nedostatkem financí, kvůli nerespektování nařízení druhým rodičem (Dudová 2008: 63). Z výzkumu vyplynulo, že s problémem neplacení výživného, se setkává poměrně velké množství matek samoživitelek.

Výše částky, která je obvykle mužům vyměřena, nestačí k pokrytí potřeb dětí, často ani z poloviny, podle informací, které vyplynuly z rozhovorů. Problematické je také vymáhání neplaceného výživného, jelikož žena musí zaplatit poplatek, aby došlo k exekuci. Výživné ve většině případů, tvoří důležitou a nezanedbatelnou součást rozpočtu, se kterou matky samoživitelky zajišťují veškeré potřeby rodiny. Neplacení výživného, pro ně tedy může znamenat velké ekonomické problémy (Dudová, Hastrmanová 2007: 53-54).

V případě nedostatečného příjmu, mohou matky samoživitelky, využít různé prostředky podpory ze strany státu. Z provedených výzkumů však vyplynulo, že matky samoživitelky nevyužívají sociální dávky do takové míry, jak by se dalo očekávat. Velká část sociálních dávek se řídí podle výše rodinného příjmu. Pokud žena pracuje, ve většině případů dochází k překročení hodnoty životního minima a nárok na dávky tak mizí (Dudová, Hastrmanová 2007: 49). V roce 2014 představovaly sociální dávky necelých 20% z celkového příjmu neúplných rodin. Je tedy zřejmé, že tato podpora představuje pro neúplné rodiny významnou část příjmu (Zaostřeno na ženy a muže – 2014 2015). Ženy mohou využít adresné a neadresné dávky sociální podpory. Stát poskytuje rodinám přímou a nepřímou pomoc. Přímá pomoc spočívá v peněžitých dávkách státní sociální podpory, které se dělí na dávky, odvíjející se od výše příjmu a na ty, které jsou poskytovány všem, nehledě na finanční situaci. Do první skupiny, patří dávky pohřebního, pěstounské péče a rodičovský příspěvek. Pokud rodina nedosahuje hranice dostatečného příjmu, k zajištění základních potřeb, může využít příspěvek na dítě, příspěvek na bydlení nebo porodné. Mezi nepřímé dávky podpory se řadí úlevy na daních, které mohou využívat rodiče, kteří jsou ekonomicky aktivní (Krebs 2015: 392-393).

Důsledkem zmíněných problémů, skupina neúplných rodin, vedených matkami samoživitelkami, představuje skupinu, výrazně ohroženou jevem, který se nazývá feminizace chudoby. Tento pojem označuje „celosvětový trend zvyšujícího se podílu a převahy chudoby mezi ženami ve srovnání s muži“ Situace samoživitelství přitom výrazně zvyšuje riziko výskytu tohoto jevu (Marhánková Hasmanová 2011: 4).

6.2 EKONOMICKÉ ZAJIŠTĚNÍ RODIN OTCŮ SAMOŽIVITELŮ

I přes změny, ke kterým došlo v rodinném chování a pojmání genderových rolí, stále platí, že hlavní role, která se od mužů očekává, je ekonomické zajištění rodiny, které plyne z tradičního vnímání genderových rolí. Muži se sami považují za živitele a vnímají svou povinnost zajistit rodinu, ve většině případů, jako primární úkol. Tento závěr vyplynul, z výzkumu Hastrmanové a Dudové. Z rozhovorů s otci vyplynulo, že „dimenze živitele je stále klíčová pro mužskou identitu“ (Dudová, Hastrmanová 2007: 21-22).

Tradiční pojetí genderových rolí se potvrdilo i během mého výzkumu. Pro všechny informační partnery, představovalo ekonomické zajištění rodiny, nejdůležitější roli. Všichni praktikovali před rozchodem tradiční rozdělení partnerských rolí, kdy muž je hlavním živitelem rodiny. V případě Radka, Pavla a Dušana, toto rozdělení platilo po většinu času, kdy žili ve formě úplné rodiny. Jejich partnerky byly po většinu doby trvání vztahu na mateřské, posléze na rodičovské dovolené. Jejich plat tedy sloužil jako jediný příjem ze zaměstnání. Ekonomická neaktivita žen, byla dána zejména nízkým věkem dítěte, jelikož všichni tito respondenti měli v době rozchodu, alespoň jedno dítě mladší čtyř let, které ještě nechodilo do mateřské školy, a tudíž s ním partnerka zůstávala doma. U Jindřicha byla situace trochu odlišná, což bylo dáno hlavně faktem, že svého vnuka dostal do péče v šesti letech. Předtím, než se ocitl v roli samoživitele svých dvou dětí, byl praktikován také tradiční model rodičovských rolí.

Z rozhovorů, které jsem provedla, vyplynulo, že situace otců samoživitelů, je stejně jako v případě matek různá. Odvíjí se jednoznačně především od možnosti harmonizace zaměstnání s péčí o děti. Žádný z informačních partnerů, kteří byli v době dotazování zaměstnaní, neuvedl, že by měl problémy se zajišťováním ekonomických potřeb rodiny. Naopak, Radek s Oldřichem se vyjádřili v tom smyslu, že nikdy neměli žádné problémy s finančním zajištěním rodiny, že tuto oblast zvládali bez problémů. Radkovi dokonce jeho příznivá finanční situace umožňovala platit bývalé partnerce vyšší výživné, než bylo stanoveno soudně. Jednalo se o období po rozchodu, kdy děti žily s matkou, než je získal

Radek do péče. Ani Oldřich se nezmínil, že by pro něj zajištění rodiny někdy představovala problém, a to ani v případě svých dětí, ani v případě vnuka. „*Finančně nebyly problémy no...*“ (Jindřich).

Tomáš přistupoval k ekonomické situaci, tak, že sice nemá závažné finanční problémy, ale zároveň musí zvažovat, co si může dovolit zaplatit a co nikoli: „*Musí se vyjít no... člověk si zvykne vyjít s tím co má. Když na něco nemam, tak si to nekoupim no... Hlavně se nezadlužit...*“ (Tomáš).

Fakt, že muži, kteří byli zaměstnaní, nevnímali výrazně velké nebo žádné potíže s financováním rodinných potřeb, odráží platové rozdíly mezi muži a ženami. Rozdíl v průměrných příjmech se během let nepatrně mění, stále se však pohybuje mezi šesti až osmi tisíci, což je velmi výrazný rozdíl (Zaostřeno na ženy a muže-2014 2015). Žádný z mužů, kteří byli v době dotazování zaměstnaní, neměli potřebu, vyhledávat navíc ke svému zaměstnání brigády nebo přivýdělky, jelikož jim dostačoval příjem z hlavního zaměstnání. Všichni informační partneři pracovali na plný úvazek, s tím, že Tomáš pracoval jako OSVČ, takže si do jisté míry mohl upravovat pracovní dobu podle potřeby. Množství času, stráveného prací přirovnával k práci na plný úvazek.

Zaměstnaní muži neměli problémy, ani s placením aktivit dětí, které byly nad rámec základních potřeb. Jednalo se hlavně o zájmové kroužky, školy v přírodě nebo společné dovolené. Děti všech informační partnerů navštěvovaly nějaký zájmový kroužek nebo se účastnily různých školních akcí. „*To oni maj tyhle ty kroužky všechny, to jim platim, to zas mám výhodu, že nemam finanční tíseň. Takže to jim platim co de. Maj po škole nějaký fotbal, cvičení, tancování...*“ (Radek). Pavlovi v tomto směru pomáhali lidé z okolí, jelikož sám by si tyto aktivity nemohl finančně dovolit „*Holky choděj na keramiku, ale kdyby tady v baráku nebyla pani, která by to zaplatila, tak nechoděj nikam.*“ (Pavel). Díky podpoře ze strany okolí, mohl jet Pavel s dětmi i na zahraniční dovolenou. Cestování na dovolenou podnikali s dětmi všichni informační partneři.

Někteří z otců, v době dotazování nebo v minulosti, využívali podporu ze strany státu. Dušan využíval rodičovský příspěvek, jelikož byl se svou dcerou tři roky na rodičovské dovolené, poté, co mu byla svěřena do péče. Při rodičovské dovolené si však přivydělával, nebyl tudíž závislý pouze na sociální podpoře. Největší význam, představovaly dávky státní sociální podpory pro Pavla, který byl v době dotazování již čtyři roky nezaměstnaný, jeho

rodina byla tudíž bez pracovního příjmu. Dávky státní podpory tak představovaly jediný rodinný příjem. Důsledkem této situace byla velmi tíživá finanční situace.

V době dotazování pobíral Pavel dávky pomoci v hmotné nouzi, přídavky na děti a příspěvek na bydlení.: „*Mám 12 000, zaplatím 1000 za bydlení...a z toho co zbyde musíme vyjít ten měsíc...v pěti lidech*“ (Pavel) Kromě nedostatečné výše sociální podpory, vnímal Pavel, jako problém, také nepřehlednost systému jejich poskytování „*Prostě nevím vůbec, na co já jako samoživitel mám nárok, protože nevím, jak se toho mám dopátrat...*“ (Pavel). Pavel kromě dávek státní sociální podpory, využíval také program dotovaných obědů, které dětem umožňovaly stravování ve školní jídelně.

V téměř všech rozhovorech se objevovala problematika výživného ze strany bývalé partnerky, respektive neplnění této povinnosti. Ani jeden z informačních partnerů, kteří se stali samoživiteli v důsledku rozchodu, nedostávali od bývalé partnerky soudně stanovené výživné. Žádný z těchto mužů, však nevedl, že by je nevyplácení výživného dostávalo do tíživé finanční situace, tedy kromě Pavla. Radek se k této otázce vyjádřil tak, že má dostatečně vysoký příjem, takže neplacení ze strany bývalé partnerky nemá potřebu nějak řešit. „*Něco by měla, ale málo no. Stejně to nepoužívám já, udělali sme dětem stovební spoření a všechno co posílá de na stovebko*“ (Radek). Tomášovi partnerka také dlouhodobě neplatila výživné, takže nakonec přistoupil k řešení soudní cestou. „*Neplatila asi dva roky necelý (...) a teďka mi začla platit nějaký alimenty zpětně, ale pořád mi dluží.*“ (Tomáš). Tomáš byl zároveň příjemcem i plátcem výživného, jelikož platil alimenty na tři děti z druhého manželství, z nichž dvě měl ve střídavé péči, a třetí měla ve výhradní péči jeho bývalá partnerka. Žádný z dotazovaných nevedl, že by je neplacení výživného ze strany partnerky dostávalo do tíživé finanční situace, která by znamenala riziko chudoby v případě jejich rodin. Výjimkou byl Pavel, který, vzhledem k faktu, že jeho rodina byla závislá na velmi nízkém měsíčním příjmu, by částku výživného nutně potřeboval V jeho případě by placení výživného alespoň částečně navýšilo nízký rodinný rozpočet. Soudně však tento problém neřešil: „*To by se stejně táhlo a asi to nemá cenu...*“ (Pavel).

6.3 EKONOMICKÁ SITUACE SAMOŽIVITELŮ A SAMOŽIVITELEK POROVNÁNÍ

Z provedených rozhovorů s otci samoživiteli a z dostupných dat z již provedených výzkumů, ohledně situace matek samoživitelek, vyplývá několik společných rysů, ale také některé rozdílné charakteristiky ekonomické situace neúplných rodin.

Rozdíly v ekonomické situaci rodin, pouze s jedním rodičem, jsou úzce propojeny s oblastí harmonizace pracovních a rodinných rolí, respektive s ekonomickou aktivitou či neaktivitou osoby stojící v čele domácnosti. Finanční situace, však odráží také rozdíly, které jsou spojovány s oblastí genderové nerovnosti. Jedním z nich je přesvědčení, že: „muži představují ve společnosti rozhodující i ekonomickou sílu, zatímco ženy se věnují spíše“doplňkovým“ aktivitám, jakými jsou vytváření sociálního zázemí a výchova dětí (...)“ (Křížková, Pavlica 2004: 12). V důsledku tradičního chápání genderových rolí, dochází k nerovnostem na trhu práce, které se následně projevují na ekonomické situaci rodiny. Ženy obecně, a matky samoživitelky obzvlášť, naráží na trhu práce na mnohé překážky, které mají přímý i nepřímý vliv na finanční situaci jejich rodin (Dudová, Hastrmanová 2007: 18).

Nejvýraznější a nejvíce zásadní rozdíl, pravděpodobně spočívá ve výši příjmů neúplných rodin, vedených mužem či ženou. Tyto rozdíly plynou z obecné platové nerovnosti mezi muži a ženami (Zaostřeno na ženy a muže... 2015). Pro matky samoživitelky, je mnohdy velmi náročné, ekonomicky zajistit veškeré potřeby rodiny. V některých případech se jedná i o základní potřeby, jako je bydlení nebo potraviny. Jako častý problém, se jeví také placení zájmových kroužků, školních aktivit nebo dalších věcí, které by matky svým dětem chtěly dopřát, ale finanční situace jim to neumožňuje (Dudová, Hastrmanová 2007: 47-49). Velmi složitou situaci pro matky samoživitelky, představují nečekané výdaje, kvůli absenci finančních rezerv, ze kterých by takové výdaje mohly uhradit (Dudová 2006: 769).

V případě informačních partnerů, s nimiž jsem prováděla rozhovor, představovalo finanční zajištění méně závažný problém. Schopnost ekonomicky zajistit všechny potřeby rodiny, byla přímo závislá na zaměstnanosti či nezaměstnanosti informačního partnera. V případě, že byl informační partner zaměstnaný, nepředstavoval pro něj, podle informací získaných z rozhovorů, výrazně velký problém, zajistit ekonomické potřeby rodiny. Finanční zajištění rodiny, nebylo kriticky ohroženo ani v případě, že bývalá partnerka neplnila svou vyživovací povinnost. Všichni informační partneři, kromě Pavla si ze svého příjmu mohli

dovolit financovat dětem i mimoškolní aktivity, jako jsou zájmové kroužky nebo školní výlety, bez toho aniž by, částky vynaložené na tyto aktivity, nějak výrazně ohrozily rodinný rozpočet.

Různá ekonomická situace neúplných rodin závisí na mnoha různých faktorech. Příjmy plynoucí ze zaměstnání, však dokazují významnou roli platových nerovností u mužů a u žen (Zaostřeno na ženy a muže... 2015).

Pokud je rodič v čele neúplné domácnosti ekonomicky neaktivní, dá se předpokládat, že vzhledem k podmínkám poskytování dávek státní sociální podpory a jejich výši, se situace matek a otců samoživitelů, nebude příliš lišit. Dávky státní sociální podpory, se řídí podle hranice životního minima. Příspěvek na bydlení nebo přídavek na dítě, je tedy poskytován ve stejné výši mužům i ženám (Krebs 2015: 289-290).

Na základě zjištěných informací, je možné říct, že otcové samoživitelé, kteří se účastnili mého výzkumu, se nacházeli v poměrně příznivé finanční situaci, v porovnání s informacemi, týkajícími se matek samoživitelek. Výjimkou byl Pavel, jehož hlavní finanční problémy, plynuly ze situace, kdy jediným rodinným příjmem byly sociální dávky a problematické sladění zaměstnání s péčí o děti a domácnost. Vzhledem k malému počtu dotazovaných, však nelze vyvodit obecně platný závěr. Ekonomická situace matek samoživitelek, se totiž také liší, a ekonomické problémy se netýkají všech rodin, v jejichž čele stojí matka samoživitelka (Dudová, Hastrmanová 2007: 45-46)

7 PÉČE O DĚTI A DOMÁCNOST

Oblast péče o rodinu a domácnost je stále velmi silně genderově zakořeněná. Rozdělení oblastí života na ženské a mužské je genderově upevňováno, tím, jak se ho člověk učí v procesu socializace. Od mužů je očekáváno, že se budou zaměřovat na oblast výdělečné práce a zajišťovat rodinu. Na druhou stranu, od žen se očekává, že se budou orientovat na rodinu a na zajišťování její organizace a potřeb. Tento model však platí i pro případ, že žena je spoluživitelkou rodiny, tedy i v případě, kdy vykonává placené zaměstnání (Giddens 2013: 321).

7.1 PÉČE O DĚTI A DOMÁCNOST Z POHLEDU MATEK SAMOŽIVITELEK

Všeobecně se předpokládá, že mateřství je hlavním imperativem ženského života, že „vstupuje do všech úrovní jejich rozhodování o životních strategiích a organizace života, stává se jaksi neoddelitelnou součástí osobnosti ženy (...)“ (Dudová, Hastrmanová 2007: 59). Matky jsou stále vnímány, jako primární pečovatelky a osoby, nesoucí zodpovědnost za děti a chod domácnosti (Doucet 2009: 2).

Z tradičního pojetí rodičovských rolí, plynou určité nároky, které jsou na ženy jako na matky kladeny. Tyto požadavky a očekávání, mohou na ženy působit velmi negativně. Pokud se jedná o matky samoživitelky, jsou tyto nároky ještě vyšší, jelikož musí zastávat roli obou rodičů, spočívá na ní ekonomické zajištění rodiny, ale přesto stále zůstává primární a v případě samoživitelství, zároveň jedinou pečovatelkou. Důsledkem nepřiměřených očekávání, může být pocit selhání nebo nedostatečnosti plnění mateřské role. Matky samoživitelky také vnímají rozdílná očekávání a toleranci určitého chování u mužů a žen. Jsou si vědomi odsouzení a nepochopení ze strany okolí, v případě, že matka neplní své rodičovské role a opustí rodinu, zatímco u mužů toto chování není tolik sankcionováno ze strany okolí. Matky samoživitelky tedy musí často bojovat s tlakem, který je na ně vynakládán, ať už ze strany rodiny nebo širšího okolí. Matky samoživitelky vnímají jako velký problém absenci druhého partnera, který chybí, hlavně v situaci, kdy se vyskytne nějaký problém nebo nečekaná situac (Dudová, Hastrmanová 2007: 59-62).

Péči o děti a domácnost, vnímají matky samoživitelky ve většině případů, jako prioritu, které podřizují veškeré ostatní oblasti svého života. Jednou z nejproblematictějších oblastí je harmonizace péče o děti se zaměstnáním. Matky samoživitelky, využívají různé strategie, tak aby zvládaly sladit obě tyto oblasti (Pfeiferová 2008: 181-196). Doucet charakterizovala tři hlavní oblasti, za které jsou ženy jako matky zodpovědné. První z nich je oblast emocionální péče, schopnost reagovat vhodným způsobem na potřeby dítěte. Druhou oblastí je organizace rodiny a zajištění jejího fungování. Poslední skupina obsahuje schopnost, předávat dítěti morální hodnoty a učit ho, co je správné a co nikoliv (Doucet 2009: 3).

Rodiče obecně, praktikují různé způsoby výchovy svých dětí. Z jednoho z výzkumů vyplynulo, že přístup matek, které své děti vychovávají samy, by se dal rozdělit na dva hlavní přístupy. Některé matky praktikovaly spíše mírnější způsob výchovy.

Tyto ženy se snažily dát svým dětem co nejvíce volnosti, snažily se je učit samostatnosti. Druhou skupinu tvořily ženy, které naopak vyznávaly spíše striktní způsob výchovy, jelikož jsou přesvědčené, že musí nahradit chybějící otcovskou autoritu (Dudová, Hastrmanová 2007: 57-58).

7.2 PÉČE O DĚTI A DOMÁCNOST POHLEDEM OTCŮ SAMOŽIVITELŮ

V posledních letech dochází k proměně genderového vnímání rodičovských rolí, a důsledkem těchto změn, může dojít ke konfliktu mezi tradičním pojetím otcovské role, která je založena na funkci ekonomického zajištění rodiny a moderním pojetím otcovství, založeném na zapojení muže do procesu péče o děti (Dudová 2008: 46). Z pohledu tradičního pojetí genderových rolí, které mužům připisuje vlastnosti, jež nejsou příliš v souladu s otcovskou rolí, se u mužů objevuje pocit, že „když se muž stane pečovatelem, identifikuje se s mateřskou funkcí - přijde o svou maskulinitu“ (Dudová 2008: 38). V případě, že se muž stane samoživitelem, musí zastoupit oba rodiče, pokud si nenajde novou partnerku nebo nevyužívá pomoci ze strany dalších osob při péči o děti.

Pokusila jsem se, vztáhnout chování otců, s nimiž jsem prováděla rozhovory, k repertoárům otcovství, tak jak je definovala Radka Dudová ve svém výzkumu. Z rozhovorů vyplynulo, že všichni informační partneři by spadali do stejného modelu. Všichni informační partneři praktikovali v období před rozchodem model pečujícího otce. Otcové, s nimiž jsem prováděla rozhovor, byli zvyklí zapojovat se do jisté míry do péče o děti, snažili se budovat s nimi rodičovský vztah. Zároveň však plnili roli hlavního živitele rodiny a tento repertoár otcovství, vnímali jako velmi důležitý. Na mateřské a rodičovské dovolené s dětmi zůstávaly jejich partnerky. Docházelo tedy k praktikování tradičního rozdělení genderových rolí na ženu pečovatelku a muže živitele. Hlavní zodpovědnost spojená s péčí o děti, zůstávala na straně matky.

Poté, co se stali samoživiteli, se přístup těchto mužů, musel změnit. Kvůli náhlé absenci matky dítěte, jako hlavní pečovatelky a osoby, zodpovědné za péči o dítě, museli

změnit svoje pojetí otcovství. Najednou museli plnit funkci obou rodičů. Stále zůstávali hlavními živiteli rodiny. Současně však museli plnit funkci primárního pečovatele.

Informační partneři, kteří se účastnili mého výzkumu, se tak mírně posunuli od modelu pečujícího otce k modelu přítomného pečujícího otce. Na základě informací, které jsem během rozhovorů získala, bych tento posun neoznačila za úplný. Informační partneři, vykazovali prvky z obou repertoárů. Stále přikládali velkou váhu zaměstnání, což je pochopitelné, jelikož byli jedinými živiteli. Zároveň však zvládali plnit funkci pečovatele a kladli velký důraz na vytvoření blízkého vztahu s dítětem. Informační partnery z mého výzkumu, bych tedy zařadila někam mezi model pečujícího otce a přítomného pečujícího otce.

Pro žádného z informačních partnerů, nepředstavovala potřeba náhle se začít starat o děti, úplně neznámou situaci. Všichni se na péči o děti a domácnost do jisté míry podíleli i v době trvání vztahu. V případě dvou otců, konkrétně u Pavla a Dušana, byla participace na péči o děti, dána do jisté míry vnějšími okolnostmi. Nelze tudíž hodnotit, do jaké míry se zapojovali ze své vlastní vůle. Oba muži měli čtyři děti, jež byly poměrně blízko věkově od sebe. V případě obou mužů, byly děti narozeny ve velmi krátkém časovém odstupu. Jejich počet a malé věkové rozmezí vyžadovalo účast obou partnerů na péči o dítě a s tím spojené aktivity. Ani pro Oldřicha nepředstavovala péče o vnuka žádný problém, jelikož už měl zkušenost s výchovou svých dvou dětí. Radek uvedl, že s dětmi trávil čas spíše pořádáním různých aktivit, výletů. Ale zároveň se do jisté míry zapojoval i do běžných činností spojených s péčí o dítě, jako je vožení a vyzvedávání dětí ze školy.

Všichni informační partneři, vykazovali velký zájem o své děti. V době po rozchodu s partnerkou, než získali děti do své péče, projevovali všichni informační partneři zájem o udržení vztahu kontaktu s dítětem. Radek se do péče o děti po rozchodu s bývalou partnerkou, zapojoval velmi aktivně, možná ještě o něco více než před rozchodem. Snažil se s dětmi trávit co nejvíce času. Většinou se jednalo o víkendy, kdy si bral děti k sobě. Někdy však trávily děti čas s otcem i během týdne, přespávaly u něj a ráno je vozil do mateřské školy. Bývalá partnerka nevykazovala přílišný zájem o trávení času s dětmi, neměla tedy problém s tím, aby trávily velké množství času s otcem. Také Pavel po rozchodu s partnerkou, trávil pravidelně víkendy s dětmi. Jednalo se o období přibližně jednoho roku, než matka děti opustila, a ty musely být umístěny do ústavní péče. Po celou dobu, kdy byly děti v dětském domově, je Pavel navštěvoval, aby došlo k co nejmenšímu narušení vztahu mezi ním a dětmi. Žádný

z informačních partnerů, vážně nezvažoval, že by děti nechtěl do své péče. Naopak, pro všechny se jednalo o samozřejmé rozhodnutí.

Dva z informačních partnerů, Dušan a Radek, si po určité době po rozchodu, našli novou partnerku. Oldřich vnímal navázání a hlavně následné udržení nového vztahu jako problematické: *„U mě byly vždycky na prvním místě děti... u někoho je to zase jiný...takže to dopadlo, tak, že když sem nějaký vztahy měl, tak děti byly přednější a partner, kterej by se s tím srovnal, že děti sou víc než...“* (Oldřich).

Nejvíce Oldřich pocíval absenci druhého rodiče, v případech, kdy se s dětmi vyskytly problémy: *„Pak taky puberta. I u svejch dětí i u vnuka byly problémy. To je taková ta mezní situace, kdy ten druhej rodič chybí nejvíc.“* (Oldřich).

Z informací, které jsem z rozhovorů zjistila, a také ze způsobu, jak se informační partneři vyjadřovali, je zřejmé, že se ztotožnili s pečovatelskou rolí bez vážných problémů. Informační partneři, se vyjadřovali ve smyslu, že někdy sami sobě připadají spíše jako máma než jako otec. Radka takto vnímali i přátelé a známí: *„Jako už sem se přepnul na mámu, jak se mi smějou kolegové a kamarádi.“* (Radek). Pavel navštěvoval se svými dětmi mateřské centrum, kde se s nimi účastnil různých aktivit, jako jsou výtvarné kurzy nebo různé pohybové aktivity. I z jeho výpovědi bylo zřejmé, že se mezi matkami necítil nějak negativně, naopak, velmi si s nimi rozuměl a zapadl do kolektivu bez problému. Pochvaloval si, že si má alespoň s kým popovídat nebo probrat problémy, ohledně výchovy dětí. Tato skupina mu tedy do jisté míry, sloužila i jako zdroj informací a rad, týkajících se péče o děti a domácnost. *„To mi tam vždycky pokecáme, proberem kdeco...aspoň sem mezi lidma“* (Pavel).

Informační partneři se snažili s dětmi trávit co nejvíce času, což uskutečňovaly různými způsoby. Radek se snažil podnikat s dětmi výlety nebo jiné akce, tak, aby se hlavně zabavili: *„Já je vezmu na hory nebo někam na závody, na fotbal a tak radši...protože doma bych se z nich asi zbláznil...“* (Radek). Dušan také řešil způsoby trávení času s dětmi, převážně plánovanými akcemi, ať už se jednalo o fotbalový zápas nebo jiné aktivity. Pavel s dětmi trávil čas v mateřském centru nebo pořádali výlety. Z výpovědí vyplynulo, že muži často volili plánovaný program, který do jisté míry snižoval potřebu péče o děti a neustálé vymýšlení způsobů, jak děti zabavit. Všichni informační partneři však s dětmi jezdili na dovolené. Nepředstavoval pro ně tudíž problém, ani nutnost naplánovat dovolenou, zařídit vše potřebné a starat se o děti celodenně po delší časový úsek.

Z výpovědí informačních partnerů, vyplynulo, že se své děti snaží vychovávat k co největší samostatnosti a soběstačnosti. Zároveň se snažily, aby děti byly zapojované do chodu domácnosti. „*Mám připravenej rozpis, že je zapojim do domácích prací...nějaký mytí nádobí, uklízení a tak...aby taky věděly, jak to chodí.*“ (Pavel). Také Oldřich považoval za důležité, aby se děti naučily samostatnosti, což mu následně usnadňovalo harmonizaci zaměstnání s péčí o ně: „*Oni byly takový samostatný dost...měly různý zájmy, sport... Jako byly dost samostatný*“ (Oldřich).

Co se týče péče o domácnost, informační partneři se vyjadřovali, že činnosti spojené s péčí o domácnost zvládají více méně bez problémů. Předtím, než se stali samoživiteli, se sice do jisté míry na chodu domácnosti podíleli, poté co se stali samoživiteli, se však množství času, stráveného těmito činnostmi, logicky zvýšil. Oldřich s Dušanem, uvedli, že pro ně tato oblast nepředstavovala žádný problém. Dušan před rozchodem pomáhal s vařením a celkově se do péče o domácnost zapojoval. Oldřich byl zvyklý, starat se o vše sám, jelikož své děti vychovával sám. V případě péče o vnuka, s touto oblastí tedy neměl problémy, jelikož se musel všechny úkony, spojené s péčí o domácnost naučit již dříve. Radek měl při péči o domácnost velkou pomoc ve své matce a následně i přítelkyni. Nebyl tudíž nucen, zastávat všechny činnosti, spojené s udržováním domácnosti, jelikož mu s nimi pomáhaly. Vzhledem k tomu, že matka Radka bydlela ve stejném domě, nebyl problém, zajít k ní na večeři nebo se s ní o čemkoliv poradit. Z rozhovorů vyplynulo, že pokud měli informační partneři k dispozici někoho, kdo jim mohl s péčí o děti nebo domácnost pomoci, tuto možnost využívali.

7.3 POROVNÁNÍ PÉČE O DĚTI A DOMÁCNOST Z POHLEDU OBOU SKUPIN

Na základě teorií, zabývajících se rodičovskými rolemi a s nimi spojenými povinnostmi, je zřejmé, že mateřství a otcovství je chápáno odlišně. Od mužů a žen, je očekáváno jiné chování a také rozdílné způsoby vykonávání rodičovských rolí (Doucet 2009: 3).

Způsoby výchovy, se u mužů a u žen liší. Ani ve skupinách matek samoživitelek a otců samoživitelů, však rodičovské chování a způsoby jejich aplikování, nejsou zcela jednotné. Z výzkumu Dudové a Hastrmanové vyplynulo, že ženy preferují různé typy

výchovy. Některé volí mírnější přístup a jiné naopak striktní pravidla (Dudová, Hastrmanová 2007: 57-58).

Na základě dat, získaných z provedených rozhovorů, je zřejmé, že přes všechny možné rozdíly ve vykonávání rodičovských rolí a očekávání, jsou muži schopni, s menšími či většími problémy zvládat péči o děti a domácnost, pokud je to od nich vyžadováno.

Matky samoživitelky jsou ze strany okolí pod neustálým tlakem. Od žen se očekává, že se jako matky, budou dítěti věnovat osobně, tedy, že pokud to není nutné, nebudou dítě svěřovat dítě do péče jiným osobám (Pfeiferová 2008: 189-190). Otcové samoživitelé, s nimiž jsem mluvila, uvedli, že vždy když bylo možné využít pomoc s péčí o děti, tak této příležitosti využili. Žádný z informačních partnerů se nezmínil, že by se kvůli svěřování dětí do péče jiným osobám, setkal s jakoukoliv negativní reakcí ze strany okolí. Naopak, rodina, přátelé a známí, se ve všech případech snažili informačním partnerům s péčí o děti pomoci. Tento rozdíl svědčí o rozdílných nárocích, kladených na otce samoživitele a matky samoživitelky a o určitém kladnějším přístupu k mužům samoživitelům, oproti matkám samoživitelkám.

Během mého výzkumu, došlo k potvrzení závěrů Andrey Doucet, která zjistila, že muži „aktivně podporují nezávislost dětí“ a označila tuto složku výchovy ze strany otců, za velmi podstatnou (Doucet 2009: 3). Otcové z mého výzkumu, kladli na schopnost dětí, být samostatné, velký důraz. Všichni informační partneři, byli schopni postarat se o děti bez pomoci jiné osoby. Dokázali víceméně plnit funkci obou rodičů, i když si byli vědomi toho, že podpora ze strany druhého partnera jim i dětem chybí. Tento závěr je shodný se zjištěním, ke kterému došla Jessica Rizk, a sice že pokud matka dítěte není k dispozici nebo se o dítě nemůže postarat, je otec schopný, ji v této roli zastoupit (Rizk 2015: 9).

8 PŘÍSTUP OKOLÍ K SAMOŽIVITELŮM A SAMOŽIVITELKÁM

Neúplné rodiny tvoří nezanedbatelnou část společnosti a výrazně se podílejí na celkovém počtu rodinných domácností (Analýza 2013). Přístupy k neúplným rodinám jsou různé. „České veřejné mínění již přijalo rozvod a narození dítěte mimo manželství jako celkem běžný jev a děti z rozvedených rodin již nejsou, zvláště ve větších městech, vnímány jako něčím zvláštní“ (Dudová 2008: 31).

8.1 PŘÍSTUP OKOLÍ K MATKÁM SAMOŽIVITELKÁM

Matky samoživitelky, představují skupinu, na kterou je veřejností nahlíženo z různých úhlů pohledu. Na jednu stranu jsou vnímány jako znevýhodněná skupina, která se musí potýkat s různými druhy problémů. Na druhou stranu, někteří lidé zastávají názor, že matky samoživitelky zneužívají sociálních podpory (Dudová, Hastrmanová 2007: 45). S neúplnými rodinami jsou spojené různé předpoklady a předsudky ze strany veřejnosti. Pojem neúplná rodina, je často asociován s výchovnými problémy dětí, vychovávaných pouze jedním rodičem. Z výzkumu Dudové a Hastrmanové, vyplynulo, že se jedná spíše o mýtus, a že se tyto problémy netýkají všech neúplných rodin, vedených ženami (Dudová, Hastrmanová 2007: 57).

Přes všechny předsudky a negativní postoje, tvoří stále ženy naprostou většinu osob v čele neúplné domácnosti, v porovnání s muži. Někteří odborníci vnímají svěřování dětí do péče matkám jako důsledek stereotypního genderového chování. Touto problematikou se zabýval kromě jiných, také Richard Warshak. Ve své knize tvrdí, že svěřování dětí do péče matkám je založeno na tzv. „mystice mateřství“, neboli předpokladu důležitosti a nezastupitelnosti matky. Tento koncept vnímá jako mýtus a stereotyp, který nahrává ve prospěch ženám při rozhodování o svěření dítěte do péče při rozvodovém řízení (Warshak 1995: 13).

Každý otec se k rozhodování o svěření dítěte do péče staví jinak, přesto lze však pozorovat určité vzorce chování. Radka Dudová a Šárka Hastrmanová ve svém výzkumu na základě zjištění, docházejí k názoru, že muži ve velké části případů, vnímají svěření dítěte do péče matky při rozchodu jako přirozené, jako důsledek pojmání a chápání genderových rolí, které se nesnaží zpochybňovat (Dudová, Hastrmanová 2007: 31). Obecně lze říci, že otcové mají při rozhodování o svěření dítěte do své výhradní péče šanci hlavně tehdy, pokud se matka není schopna z jakýchkoliv důvodů o dítě postarat (Dudová 2008: 63). Rozsah osobní péče o dítě a rozvíjení jeho schopností, je při rozhodování o svěření dítěte na prvním místě, tedy před finančním zajištěním. Tento fakt může být ve prospěch spíše matkám, jestliže před rozchodem bylo v jejich rodině praktikováno tradiční rozdělení genderových rolí na muže živitele a matku pečovatelku (Dudová 2008: 53).

8.2 PŘÍSTUP OKOLÍ K OTCŮM SAMOŽIVITELŮM

Všichni dotazovaní muži, s nimiž jsem prováděla rozhovor, se k otázce, týkající se přístupu okolí k faktu, že jsou otci samoživiteli, vyjadřovali shodně. Všichni se stali samoživiteli v důsledku neplánované a v některých případech naprosto neočekávané situace. V případě Dušana a Pavla, se jednalo o situaci, kdy partnerka zanechala otci děti a odešla. Co se týče Oldřicha, tak ten se stal samoživitelem v důsledku ovdovění a následně se ze své iniciativy ujal svého vnuka, poté, co dítěti zemřela matka. Richard se stal samoživitelem v důsledku rozvodu s manželkou, přičemž zpočátku, usiloval o střídavou péči, nikoliv o svěření dětí do své výhradní péče. Žádost o svěření dětí do výhradní péče otce, přišla ze strany jeho bývalé partnerky, matky dětí.

Z výpovědí informačních partnerů, bylo zřejmé, že podporu cítili hlavně ze strany svého nejbližšího okolí, tedy rodiny. Všichni informační partneři, však uvedli, že s pozitivním přístupem se setkali, také ze strany neznámých lidí. Žádný z mužů, se kterými jsem mluvila, se nezmínil, že by se někdy setkal s jakoukoliv negativní reakcí ze strany okolí. Spíše naopak. Ve většině výpovědí zaznělo, že se informačním partnerům dostává obdivu, za to, že se sami starají o děti, že na sebe vzali tuto zodpovědnost, a že tuto roli zvládají. Richard vnímal přístup okolí, dokonce jako největší rozdíl mezi matkami samoživitelkami a otci samoživiteli: „ (...)každej to nechápe, každej poplácá po ramenou... (Radek). Také Pavel zaznamenal velmi pozitivní reakci ze strany sousedů a přátel, a to ještě předtím než se prakticky ocitl v roli samoživitele: „Sousedky mi tady nosily deky a oblečení pro děti a tak...“ (Pavel) Pavel měl celkově silnou podporu ze strany sousedů a přátel. V jeho okolí bydlelo několik matek samoživitelek, které tvořily určitou skupinu, která si vzájemně pomáhala, vyměňovaly si nepotřebné oblečení a další. „Nějaká babička nám tady dokonce upekla nějakou buchtu“ (Pavel). Ani jeden z mužů, se však nesesetkal s tím, že by byl nějakým způsobem zvýhodňován nebo mu byly poskytovány nějaké zvláštní výhody, jen kvůli tomu, že je otec samoživitel.

Na otázku, jestli si myslí, že je rozdíl mezi situací otců samoživitelů a matek samoživitelek, odpovídali informační partneři různě. Dva z otců uvedli, že si myslí, že matky jsou oproti otcům zvýhodňovány. „*V otázce dětí mají matky dominantní situaci sociální. Je to i příroda a dneska soudy a úřady sou spíš na straně matek.*“ (Oldřich). Také Dušan vnímal při rozhodování soudu o svěření do výhradní péče v případě svých dětí, určitou výhodu na straně matek. „*Tak soudkyně je ženská, právnička je ženská...takže ty sou tam v převaze no...*“ (Dušan)

Pavel nevnímal rozdíl mezi situací samoživitelů a samoživitelek, vnímal jí jako velmi podobnou. Radek vnímal situaci otců, jako o něco lepší, než v případě matek samoživitelek a to hlavně v oblasti shánění zaměstnání: „*Jako ty matky to musej mít ještě horší, když maj sehnat práci nebo tak...*“ (Radek).

8.3 POROVNÁNÍ PŘÍSTUPU OKOLÍ K SAMOŽIVITELŮM A SAMOŽIVITELKÁM

Rozdílný přístup k situaci, kdy je samoživitelkou žena, a kdy muž, se ukázal jako největší rozdíl, který z mého výzkumu vyplynul. Matky samoživitelky se často potýkají s předsudky, negativními očekáváními a v případě jejich dětí, se očekává, že budou mít automaticky výchovné problémy (Dudová, Hastrmanová 2007: 57). V případě informačních partnerů, s nimiž jsem prováděla rozhovor, byla situace naprosto odlišná. Všichni otcové, se ze strany okolí setkávali pouze s kladným přístupem. Setkávali se s obdivem ze strany svého nejbližšího okolí, ale i ze strany neznámých lidí. Lidé se jim snažili vycházet vstříc, poskytovali jim různou pomoc. Někteří informační partneři, si tohoto rozdílu byli vědomi, a sami vnímali přístup k matkám samoživitelkám a otcům samoživitelům rozdílně.

Na druhou stranu, však nezmiňovali informační partneři, že by se jim dostávalo zvláštních privilegií nebo vyloženě výhod, jen kvůli tomu, že jsou otci samoživiteli. Hlavní rozdíl v přístupu okolí k samoživitelství, tedy vidím v pohledu na otce samoživitele a matky samoživitelky. Rozdíl v tomto přístupu, plyne pravděpodobně hlavně z vnímání genderových a rodičovských rolí. Očekávání, spojována s muži, jsou rozdílná než v případě žen, od každého se očekává, že se bude zaměřovat na jinou oblast rodinného života (Maříková, Vohlídalová 2007: 17).

V situaci, kdy se muž stane samoživitelem, tak určitým způsobem dochází k narušení těchto očekávání, protože otec, který stojí v čele neúplné rodiny, si najednou musí osvojit i vlastnosti, které jsou připisovány ženám, jako jsou například pečovatelské sklony nebo sklony k citovému založení. (Renzetti, Curran 2003:20-21)

ZÁVĚR A DISKUZE

Hlavní cíl, který jsem si na začátku psaní bakalářské práce stanovila, byl splněn. Chtěla jsem porovnat vybrané aspekty samoživitelství z hlediska dvou skupin, a sice matek samoživitelek a otců samoživitelů. Cílem tohoto porovnání mělo být zjištění, jestli je mužské samoživitelství v porovnání s ženským samoživitelstvím v něčem specifické nebo jestli je situace matek samoživitelek a otců samoživitelů stejná.

Na základě provedených rozhovorů, jsem informace z nich získané, porovnávala s informacemi, získanými z již provedených výzkumů, týkajícími se matek samoživitelek. Výsledkem tohoto srovnání byla identifikace stejných, ale i rozdílných oblastí, které představují pro samoživitele a samoživitelky problém.

Velmi podobné problémy obou skupin, se projevovaly v oblasti harmonizace zaměstnání a péče o děti a domácnost. Sladit zaměstnání s péčí o děti, představovalo problém pro obě skupiny, přičemž informační partneři ho uváděli, jako nejzávažnější ze všech. Matky samoživitelky i otcové samoživitelé volí velmi podobné strategie pro harmonizaci těchto dvou oblastí. Hlavní roli hrají zařízení poskytující péči o děti, jedná se hlavně o mateřskou školu, v případě starších dětí o školní družinu. Rozdíl spočívá ve vnímání institucionální péče, především v případě dětí, mladších tří let. Matky obecně preferují osobní péči o dítě, což je výsledkem, jak očekávání ze strany okolí, tak i častým přístupem samotných matek (Výborná 2008: 155). Otcové oproti tomu, využívali institucionální péči o děti nebo placené služby péče o děti, například chůvy, pokud to bylo možné a z osobního hlediska s tímto typem péče o dítě problém neměli. Matky ve většině případů vybírají zaměstnání, na základě možnosti sladit jeho vykonávání s péčí o děti (Pfeiferová 2008: 181-196). U otců, byla situace odlišná.

Žádný z informačních partnerů, neměnil zaměstnání, v důsledku toho, že se stal samoživitelem. Informační partneři se snažili hledat způsoby, jak svému zaměstnání přizpůsobit péči o děti, spíše než naopak, jelikož žádný z mužů neuvažoval o změně zaměstnání

Jako rozdílná, se jevila oblast ekonomické situace rodin samoživitelek a samoživitelů. Pro matky, jako jediné živitelky rodiny, je často velmi složité, zajistit všechny její ekonomické potřeby. Ekonomická nerovnost mezi rodinami matek samoživitelek a otců samoživitelů, se odvíjí od mnoha faktorů, mimo jiné odráží obecné nerovnosti mezi muži a ženami na trhu práce. Matky samoživitelky, čelí na trhu práce několika typům bariér, z nichž některé jsou společné všem ženám a jiné jsou specifické pouze pro matky samoživitelky (Dudová 2008: 29). V porovnání s muži, dosahují ženy výrazně nižších příjmů, což má za následek nutnost hledání přivýdělků a brigád, aby byly matky samoživitelky schopné, zajistit všechny rodinné potřeby (Marhánková Hasmanová 2011: 7). Otcové samoživitelé, v případě, že byli zaměstnaní, neměli výrazné problémy s ekonomickým zajištěním rodiny. K zajištění všech potřeb jim postačoval příjem z hlavního zaměstnání. Výrazný rozdíl, také spočívá v důležitosti či postradatelnosti výživného, v případě, že ho bývalý partner nebo partnerka neplatí. V rodinném rozpočtu matek samoživitelek, představuje výživné velmi výraznou část a jeho neplacení může pro matky samoživitelky znamenat výrazné ohrožení rodinného rozpočtu (Dudová, Hastrmanová 2007: 53-54). U otců samoživitelů, nedocházelo k řádnému placení výživného ze strany bývalé partnerky ani v jednom případě. Tento fakt, však, kromě jednoho případu, neohrožoval výrazným způsobem ekonomickou situaci rodiny.

Péče o děti a domácnost nepředstavovala tak problematický aspekt samoživitelství, jak by se dalo očekávat na základě tradičního chápání genderových rolí. Otcové samoživitelé zvládali všechny činnosti, spojené s péčí o děti. Pokud měli k dispozici pomoc ze strany rodiny, jednoznačně ji využívali. Nepředstavoval pro ně problém, postarat se o děti sami bez pomoci jiné osoby. Matky oproti tomuto přístupu, kladou větší důraz na osobní péči o děti zvláště, pokud se jedná o malé děti (Pfeiferová 2008: 189-190).

Aspekt, který vnímali otcové samoživitelé, jako nejvíce rozdílný v porovnání s matkami samoživitelkami, je přístup okolí. Žádný z otců se nesetkal s negativní reakcí ze strany okolí, kvůli tomu, že je samoživitel, spíše naopak. Muži byli často obdivováni, rodina, přátelé, ale i cizí lidé, se jim snažili pomáhat. Hlavní důvod těchto pozitivních reakcí, viděli informační partneři, převážně v neobvyklosti situace, kdy se muž sám stará o děti.

Matky se naopak často setkávají s negativními předsudky, týkajícími se předpokládaných výchovných problémů, plynoucích z absence otcovské autority a dalších oblastí. Neustále jsou pod tlakem, který je na ně vyvíjen ze strany okolí, ohledně toho, jestli odpovídají prototypu dobré matky (Dudová, Hastrmanová 2007: 57).

Z informací, získaných z rozhovorů s otci samoživiteli a z provedených výzkumů, zaměřujících se na matky samoživitelky, vyplývá, že situace matek samoživitelek a otců samoživitelů je ve většině základních oblastí samoživitelství velmi podobná. Přesto je však z dat zřejmé, že jsou aspekty, ve kterých je mužské samoživitelství v porovnání se ženským samoživitelstvím specifické. Jedná se především o přístup ze strany okolí, kdy otcové samoživitelé se setkávají s mnohem pozitivnějším přístupem, je na ně nahlíženo mnohem lépe než na matky samoživitelky. Tento pozitivní přístup se týká jak pohledu ze strany rodiny a přátel, tak i širšího okolí. Velmi pozitivní přístup se u otců samoživitelů objevil i ze strany zaměstnavatelů. Ti se jim snažili vycházet vstříc, poskytovali mužům určité úlevy a dostávalo se jim z jejich strany zvláštních ohledů, spojených s tím, že jsou samoživiteli. Nelze tedy vyloučit, že zaměstnavatelé přistupují k otcům samoživitelům pozitivněji a s větším pochopením než k matkám samoživitelkám. Také ekonomická situace neúplných rodin je rozdílná. Rozdíly ve finanční situaci rodin plynou hlavně z nerovnosti v příjmech mužů a žen, kdy muži dosahují obecně výrazně vyšších příjmů než ženy (Zaostřeno na ženy a muže...2015). Vyšší příjem mužům umožňuje lépe zajistit ekonomické potřeby rodiny a zároveň nejsou nuceni ke hledání přivýdělků pro získání dostatečného množství financí. V případě informačních partnerů, kteří se účastnili mého výzkumu, však lze říct, že pokud je otec samoživitel zaměstnaný, jeho příjem je dostačující pro zajištění všech ekonomických potřeb rodiny.

Rozdílný je také přístup matek samoživitelek a otců samoživitelů v pohledu na institucionální péči o děti, zvláště pokud se jedná o zařízení určená dětem mladším tří let. Ženy tato zařízení nevnímají příliš pozitivně a snaží se zajistit péči o dítě svou osobní péčí (Pfeiferová 2008: 189-190). Muži s nimiž jsem prováděla rozhovor, s tímto typem péče o děti problém neměli. Pokud to bylo možné, využívali pomoc v péči o děti, ať už se jednalo o institucionální péči, pomoc ze strany rodiny nebo chůvy. Žádný z informačních partnerů nevedl, že by měl špatný pocit nebo výčitky svědomí, kvůli tomu, že svěřuje dítě do péče jiným osobám.

Během rozhovorů s otci samoživiteli a prací s již provedenými výzkumy, zabývajícími se samoživitelstvím, se mi podařilo alespoň do jisté míry, proniknout do této problematiky a nahlédnout na ni očima samotných aktérů, kterých se bezprostředně týká, tedy samoživitelů a samoživitelek. Potvrdilo se mé očekávání, se kterým jsem práci začínala psát, a to, že problematika mužského samoživitelství je velice málo prozkoumaná oblast, které dosud nebylo věnováno dostatečné množství pozornosti.

Na základě výsledků a závěrů mé práce, vyplynulo několik aspektů samoživitelství, které jsou velmi zajímavé a stály by podle mého názoru za hlubší zkoumání. Vzhledem k malému výzkumnému vzorku totiž nelze říct, jestli se jedná o specifické jevy nebo jestli se vyskytují v širší míře. Jedním z těchto podnětů pro další výzkum by mohla být celkově oblast harmonizace zaměstnání s péčí o děti a domácnost. Tento aspekt samoživitelství se na základě dat z mého výzkumu ukázal jako velmi rozdílný. Pro prokázání, zdali se jedná pouze o vychýlení nebo jestli lepší ekonomická situace rodin otců samoživitelů obecně platným jevem, by bylo potřeba provést důkladnější šetření s více dotazovanými.

Důležitý je také fakt, že zaměstnavatelé vůči otcům samoživitelům projevovali velkou míru pochopení a snažili se jim vycházet vstříc, tak, aby jim umožnili lepší sladění práce s péčí o děti. Kvůli malému počtu dotazovaných, však nelze říci, jestli se v jejich případě jednalo o extrémně vstřícného zaměstnavatele nebo jestli by k nim stejným způsobem přistupoval zaměstnavatel jiný. Bylo by proto zajímavé, provést větší šetření, které by se zaměřilo na přístup zaměstnavatelů k matkám samoživitelkám a otcům samoživitelům a na rozdíly v těchto přístupech.

ZDROJE

ČSÚ. Čtvrtletní analýza VŠPS na aktuální téma – 4. Čtvrtletí 2012. In: *Český statistický úřad*. [online]. [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/ctvrtletni-analyza-vsps-na-aktualni-tema-4-ctvrtleti-2012-hyndewnq4w>

DISMAN, Miroslav. 2008. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Nakladatelství Karolinum

DOUCET, Andrea. Can men mother? Or is mothering essentially female? *Transition* [online]. Canada, 2009, **39**(1), 1-5 [cit. 2016-04-20]. ISSN 0049-4429. Dostupné z: <http://eds.a.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=4&sid=1f53c9ca-7a0c-482a-90ff-c1edb767bab7%40sessionmgr4003&hid=4110&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1lZHMtbGl2ZSZzY29wZT1zaXRl#AN=37020025&db=sih>

DUDOVÁ, Radka. Old Obligations in the Modern World: The Father as Provider before and after Divorce. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* [online]. 2006, **42**(3), 573-590 [cit. 2016-04-17]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/abff5c2c2129e5f0d1dc749b530b8d8b168ffcaa_599_07dudova30.pdf

DUDOVÁ, Radka a Šárka HASTRMANOVÁ. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-124-8.

DUDOVÁ, Radka. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008. Sociologické disertace. ISBN 978-80-7330-136-1.

Europe 2020 indicators - poverty and social exclusion. In: *Eurostat: Statistics explained* [online]. 2014 [cit. 2016-03-26]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_2020_indicators_-_poverty_and_social_exclusion#Which_groups_are_at_greater_risk_of_poverty_or_social_exclusion.3F

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha, 2013. ISBN 978-80-257-0807-1.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-033-9.

KOTÝNKOVÁ, Magdaléna. Rodina a možnosti harmonizace. In: MITCHELL, Eva a Jana CHALOUPKOVÁ, HAMPLOVÁ, Dana (ed.). *Kdo se (po)stará?: Dítě mezi rodinou, státem a trhem*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2012, s. 37-68. ISBN 978-80-7330-216-0.

KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. 6., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-921-2.

KŘÍŽKOVÁ, Alena a Karel PAVLICA. *Management genderových vztahů: Postavení žen a mužů v organizaci*. Praha: Management Press, 2004. ISBN 80-7261-117-8.

KŘÍŽKOVÁ, Alena a Marta VOHLÍDALOVÁ. Kdo se bojí zaměstnané matky? In: DUDOVÁ, Radka, Hana HAŠKOVÁ a Hana MAŘÍKOVÁ, UHDE, Zuzana (ed.). *Práce a péče: Proměny "rodičovské" v České republice a kontext rodinné politiky Evropské unie*. Praha: SLON, 2008, s. 85-104. ISBN 978-80-86429-94-6.

Marriage and divorce statistics [online]. Eurostat, 2015. [cit. 2016-03-21]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics#Main_statistical_findings

Marháňková Hasmanová Jaroslava. 2011. „Matky samoživitelky a jejich situace v České republice“ „Sandwichová generace“ –kombinování práce a péče o závislé členy rodiny (děti a seniory) „ Gender Studies o. p. s.[online] [cit. 2015-10-31] Dostupné z: http://www.genderstudies.cz/download/samozivitelky_sendwichova.pdf

MAŘÍKOVÁ, Hana a Marta VOHLÍDALOVÁ. *Trvalá nebo dočasná změna?: uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-135-4.

MAŘÍKOVÁ, Hana. Rodiče na trhu práce-reálné možnosti i hypotetické volby. In: HAŠKOVÁ, Hana a Jana BIERZOVÁ, KŘÍŽKOVÁ, Alena (ed.). *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 15-34. ISBN 80-7330-112-1.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2., upr. vyd. Ilustrace Vladimír Jiránek. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-87-8.

PFEIFEROVÁ, Štěpánka. Matky samoživitelky na trhu práce. In: DUDOVÁ, Radka (ed.). *NOVÉ ŠANCE A RIZIKA: Flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008, s. 181-196. ISBN 9788073301385

Příjmy domácností vzrostly. In: *Český statistický úřad* [online]. 2015 [cit. 2016-03-26]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-domacnosti-vzrostly>

RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2.

RIZK, Jessica. Men, Mothering & Masculinity: Is There Room For Fathers In“Parenthood”?. In: *Conference Papers -- American Sociological Association*[online]. Washington: American Sociological Association, 2015. [cit.2016-20-03]. Dostupné z: <http://eds.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/eds/detail/detail?vid=3&sid=1f91872d-30e1-48ad-8879-1a9e39f9b97a@sessionmgr110&hid=112&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1lZHMtbGl2ZSZzY29wZT1zaXRl&preview=false#db=sih&AN=111785467>

SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-

Sociodemografická analýza neúplných rodin s nezletilými dětmi v ČR [online]. Národní centrum sociálních studií, 2005 [cit. 2016-04-17]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/4355/analyza.pdf>

VOHLÍDALOVÁ, Marta (ed.). Partnerství a vybrané partnerské tranzice. In: HAŠKOVÁ, Hana, Hana MAŘÍKOVÁ, Radka DUDOVÁ, Zuzana UHDE, Alena KŘÍŽKOVÁ a Lenka FORMÁNKOVÁ. *Vlastní cestou?: Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014, s. 79-101. ISBN 978-80-7419-178-7.

Vohlídalová, Marta. 2014a. „Jeho a její pohled: Střídavá péče z perspektivy matek a otců.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 15 (1): 29-40 Dostupné z: http://www.genderonline.cz/uploads/f752861706d32212be2bb91048d4fa17662a1fa6_grpv-15-1-vohlidalova.pdf

VOHLÍDALOVÁ, Marta. Cesty k (ekonomické) soběstačnosti žen po rozvodu a rozchodu. In: MAŘÍKOVÁ, Radka DUDOVÁ, Zuzana UHDE, Alena KŘÍŽKOVÁ a Lenka FORMÁNKOVÁ. *Vlastní cestou?: Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014b, s. 209-230.

VÝBORNÁ, Radka. Matky malých dětí: placená péče o dítě jako podmínka a zároveň možnost participace na trhu práce. In: DUDOVÁ, Radka (ed.). *NOVÉ ŠANCE A RIZIKA: Flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008, s. 155-177. ISBN 9788073301385.

Vývoj obyvatelstva České republiky – 2014. [online]. Český statistický úřad, 2015. [cit.2016 – 3-20]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vyvoj-obyvatelstva-ceske-republiky-2014>

WARSHAK, Richard Ades. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Vyd. 1. Překlad Eduard Bakalář. Praha: Portál, 1996. Rádci pro život. ISBN 80-7178-089-8.

Zaostřeno na ženy a muže - 2014. In: *Český statistický úřad* [online]. 2014 [cit. 2016-04-17]. Dostupné z: [zaostreno-na-zeny-a-muze-2013-qelgahgc43](https://www.czso.cz/csu/czso/zaostreno-na-zeny-a-muze-2013-qelgahgc43)

Zaostřeno na ženy a muže - 2015. In: *Český statistický úřad* [online]. 2015 [cit. 2016-04-17]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/zaostreno-na-zeny-a-muze-2015>

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

PŘÍLOHY

Scénář rozhovoru

Základní údaje:

Pohlaví:

Věk:

Bydliště: město/vesnice

Telefonní číslo:

Email:

Rodinná situace:

- Kolik máte dětí a jak jsou staré?
- Jak jste se stal samoživitelem?
- Jak dlouho jste samoživitelem?
- Žijete s dětmi v domácnosti sám nebo s dalšími osobami?

Zaměstnání:

- Jste v současné době zaměstnaný?(stálé zaměstnání, přivýdělky...)
- Máte stejné zaměstnání, jako v době než jste se stal samoživitelem?
- Mě jste problém s hledáním zaměstnání?
- Cítil jste se při hledání zaměstnání znevýhodněn tím, že jste samoživitel?
- Vychází Vám Váš zaměstnavatel vstříc?(dřívější odchod z práce, absence v případě nemoci dítěte, možnost práce z domova, flexibilní pracovní doba...)
- Pracujete na plný nebo zkrácený úvazek?
- Měl jste někdy v zaměstnání nějaký problém, kvůli tomu, že jste samoživitel?

Sladování zaměstnání a péče o domácnost

- Jakých služeb péče o děti využíváte?(jesle, školka, školní družina, chůva...)
- Pomáhá Vám s péčí o dítě někdo, pokud ano, kdo?
- Umožňuje Vám Vaše pracovní doba bez větších problémů stíhat péči o dítě a domácnost?
- Byl jste zvyklý starat se o dítě i předtím než jste se stal samoživitelem?

- Byl jste s dítětem na mateřské dovolené? Pokud ano, jak dlouho?

Ekonomická situace

- Využíval jste nebo v současnosti využíváte nějaké prostředky finanční podpory ze strany státu? (mateřská, příspěvek na dítě, příspěvek na bydlení...)
- Myslíte si, že je podpora ze strany státu dostatečná?
- Zvládáte finančně zajistit všechny potřeby Vaší rodiny?

Celková situace

Co vnímáte jako největší problém, se kterým se musíte jako samoživitel potýkat?

Jak vnímáte přístup lidí ve Vašem okolí, k situaci, že jste otec samoživitel? Snaží se Vám nějakým způsobem pomáhat?

Liší se podle Vašeho názoru situace matek samoživitelek a otců samoživitelů? Je důležité, jestli je samoživitelem muž nebo žena? Pokud ano, v čem?